

ПЯЩАК

Выданыне Беларускага культурна-
асьеветніцкага цэнтру
Клўленд
ЗША

№2(32), 1994

15 сакавіка 1994 г. сакратару часопіса «Полацак»
Міхасю Белямуку споўнілася
70 год

Polatsak

Editorial board: **Svetlana Belaia** (Editor-in-Chief),
Michael Bielamuk (Secretary), Members -- **Yanka Chanenka, Olga**
Dubanevich (McDermott), Jan Solowianiuk

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (Галоўны рэдактар),
Міхась Белямук (сакратар), сябры — **Янка Ханенка, Вольга**
Дубаневіч (МакДэрмат), Янка Салавянюк.

Ганаравыя сябры рэдкалегіі:
Рыгор Барадулін, Анатоль Белы, Васіль Быкаў,
Георгій Штыхаў, Язэп Юхо.

Прозвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. & Fax. (216) 651-3451

Зъмест

Прывітаныні з нагоды 25 Сакавіка

Ад пасла Рэспублікі Беларусь у ЗША Сяргея Мартынава.	3
Ад Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання.	4
Ад Беларускага Кангрэсовага Камітэту Амэрыкі.	5

Прывітаныне губэрнатара штата Ілльіной Джымі Эдгара

з нагоды трэцій гадавіны выданьня часопіса «Полацак».	6
---	---

Наша гісторыя

Людміла Дучыц. Вобразы нашых продкаў у старажытным мастацтве.	7
Міхась Белямук Тапаграфія заходак манэт і азодбай (Гомельская воб.).	13

Далёкае і блізкае

Віталі Кажан. Маркі БНР.	20
Радзім Гарэцкі. Лёс і даты жыцця братоў Гарэцкіх.	22
Святланна Белая. Віленскія беларусы расказываюць.	26
Мікола Шчорс. Беларускі Студэнцкі Саюз.	27

З архіва ў КДБ

Сьведчаныні арыштаў А. Смоліча.	29
Міхась Дубок. На Лукішкім пляцы.	34

Роднае слова

Леанід Лыч. «Полацак» набірае размах.	35
Уладзімір Гніламёдаў. Слова, апаленае лёсам.	42
Міхась Кавыль. Із агню ды ў полымя.	47
Галіна Вайтковіч. Віншую цябе, Беларусь незалежная.	50

Памяць зямлі

Анеля Катковіч. Мае успаміны.	51
---------------------------------------	----

Press-release.	56
---------------------------------	----

З жыцця эміграцыі

Міхась Белямук. Змова.	62
--------------------------------	----

На першай бачынцы вокладкі: Маркі БНР

На развароце: **Мікола Купава.** «Напачатку. Каставусь Каліноўскі.»

На трэцій бачынцы вокладкі: **Алесь Пушкін.** «Памяці 1863 г.» Палатно, каменьне, кроў, 1989 г. (уверсе)

Лукішкі ў Вільні. Мэмарыяльная дошка на месцы, дзе былі пакараны съмерцю Каліноўскі і Серакоўскі (унізе)

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

25 сакавіка 1994 года

Кліўлендскаму аддзяленню БАЗА
Культурна-асветніцкаму цэнтру "Полацак"
Рэдакцыйнай калегіі часопіса "Полацак"

Паважанае спадарства!

Шлю Вам шчырыя прывітанні з чарговымі ўгодкамі 25 сакавіка.

Традыцыі беларускай самасвядомасці і незалежнасці, якія замацоўваліся ў тыя часы, набылі сваё сапраўднае ўласабленне з абвяшчэннем суверынітету нашай роднай Беларусі. І вельмі пачэсная справа далейшага развіцця самастойнасці Бацькаўшчыны, безумоўна, вартая таго, каб і надалей аддаваць ёй свою энергію і творчыя сілы, як рабілі гэта сумленныя беларусы на працягу дзесяцігоддзяў, знаходзячыся ўдалечыні ад Радзімы. Еднасьць беларусаў свету, іх агульная адданасць справе нашай дзяржавы - гэта тое, што будзе незалежную нацыю.

Шчыра зычу Вам заўсёды заставацца носьбітамі духа беларускасці, здароўя і поспехаў усім суайчыннікам.

З глыбокай павагай,

Пасол

С.Мартынаў

Belarusian-American Association, Inc.
БЕЛАРУСКА-АМЭРЫКАНСКАЕ ЗАДЗІНОЧАНЬНЕ

NATIONAL HEADQUARTERS
 166-34 GOTHIC DRIVE
 JAMAICA, N. Y. 11432

EXECUTIVE COMMITTEE

ANTON SHUKELJOETS
 President

GEORGE AZARKO
 Vice-President

FRANCIS RAETUL
 Vice-President

VERA ZAPRUDNIK
 Secretary

B. R. RUSAK
 Treasurer

ALLA ONSA ROMANO
 Cultural Affairs

JOHN ZAPRUDNIK
 Publicity

RAISA STANKIEWICZ
 Public Relations

GEORGE KIPEL
 Special Projects

ALEXANDER MICKIEVIC

VICTOR TUR
 Youth Coordinator

САКАВІКОВАЕ ПРЫВІТАНЬНЕ

24 сакавіка 1994 г.

Дарэгія Сябры!

Паважаныя Суродзічы на Бацькаўшчыне і на Чужыні!

У імя вольнай дэмакратычнай Беларускай Дзяржавы галоўная управа Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання віншуе Вас зь 76-мі ўгодкамі абелішчаныя Трація Устаўной Граматы Рады БНР незалежнасці Беларускага Народнага Рэспублікі. Іздзала Акту 25 Сакавіка, сфармульваныя ў Другой Устаўной Грамате Рады БНР 9 сакавіка 1918 году--«вольнасьць слова, друку, сходу, забастовак, хаўрусаў: бязумоўная вольнасьць сумлення, незачліпнасць асобы і памешканьня»--гэтыя права чалавека, застаюцца актуальнай часткай праграмы сучаснага адраджэння на Беларусі. Хоць гэтыя права і свабоды запісаныя ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, яны гвалтуюцца аўтаратычным дзяржаўным аппаратам, намэнклятурным чыноўніцтвам.

Людзі ўчарацьнягня дні, чужыя дэмакратычным прынцыпам і гарожыя справе нацыянальнага адраджэння Беларусі, імкнуща здушыць дух свабоды ў беларускім грамадстве, стрымаша аднаўленчыя культурных вартасці, згвалтіць і скампрометаваць іздзю эканамічных реформаў. Сувэрэнітэт і незалежнасць дзяржавы сталіся аб'ектам гандлю паміж недэмакратычным урадам Рэспублікі Беларусь і аптарарамі расейскай імперыі. Вялікая гістарычная дата, День 25 Сакавіка, інтарніца афіцыйнымі ўладамі на Беларусі. Правы чалавека не дачакаліся яшчэ свайго дня: намэнклятурнае чыноўніцтва, міліцыянты, пракуратура і нават войска ўпіягнутыя ў ганебную акцыю запалоханання і пераследу грамадзян, здушваныя свабоды, перашкоджаныя збору й пашырэнню інфармацыі.

Намэнклятура, якая служыла папярэднім рэжыму, заціскае гістарычную працу пры злачынствы генага рэжыму, у тым ліку пра акты генадыду, як абы гэтым светчынамі нехаданыне ўладау выявиць і асудзіць спраўшай масавых расстрэлаў мірнага жыхарства ў Курапалатах.

У сувязі з угодкамі абелішчаныя незалежнасці Беларускага Народнага Рэспублікі галоўная управа Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання заклікае сваіх саброў і ўсіх сумленных людзей падтрымаваць справу ўжысьціўляння ідэалаў БНР, спрыяць дэмакратызацыі Рэспублікі Беларусь, мацаванью ейнага матарыяльнага і культурнага дабрабуту, далейшаму разбудоўванню дэмакратычнай і незалежнай беларускай Дзяржавы.

 Антон Шукелядэ,
 Старшина
 Ало Міласец
 Сн. Янку Чаненку, старшина
 РАЗА і Клічлендзе, Олаё

BELARUSIAN CONGRESS COMMITTEE OF AMERICA

724 WEST TANTALLON DRIVE, FORT WASHINGTON, MARYLAND 20744

PHONE: (301) - 292-2610

FAX: (301) - 292-8140

ELEVENTH

BELARUSIAN CONGRESS
OF AMERICA

25 Сакавік 1994г.

R. Zavistovich
President
V. Cierpicki
Vice-President
C. Mierlak
Vice-President
M. Bachar
Vice-President
I. Rahalewicz-Dutko
Vice President,
Cultural Affairs
M. Sienko
Secretary
L. Visotsky
Treasurer

MEMBERS:

M. Kelenik
N. Mancywoda
G. Naumczyk
V. Pielesa
K. Worth
C. Najdzik
Mrs. L. Brylewski
R. Cupryk

AUDITING COMMITTEE:

N. Kosciuk
M. Paluchovich
Mrs. L. Machniuk

Вельмі Паважаная Спадарыня Святлана Белая,
Рэдактар часапіцы "Полацак"

Дарагія Суродзічы!

Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі вітае Вас з
зnamяняльной датай – 76-мі ўгодкамі абвешчання неза-
лежнасці Беларусі.

Апошнімі часамі сілы, варожыя беларускаму нацыя-
нальному адраджэнню на нашай Бацькаўшчыне, усё больш
і больш уз্�нымаюць свае галовы, каб задушыць палітыч-
ную й эканамічную незалежнасць Беларусі. Яны намага-
юцца павярнуць назад кола сучаснае беларускае гісторыі,
зрабіць замах на жыццё беларусаў, як нацыі і назаусё-
ды абыядоліць нашую Бацькаўшчыну, ператварыўши яе ў
глухія мясціны смутку.

Таму мы верым, што Векапонны Акт 25-га Сакавіка
1918 году згуртуе беларусаў, як на Бацькаўшчыне, гэтак
і на эміграцыі на новую барацьбу за свабоду Беларусі.
Няхай на гасціне жыватворчы агенчыкі волі беларускага
народу! Няхай разгараецца ён нязгаснай паходній, ась-
вятлячы шлях да поўнае незалежнасці нашае любае
Беларусі!

Жыве вольная і дэмакратычная Беларусь!

Михаэль Завістовіч
Міхась Сенька
Сакратар

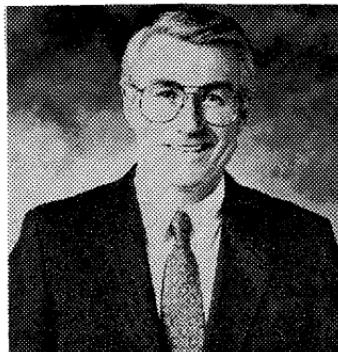
Гансцілав Завістовіч
Расціцілав Завістовіч
Старшыня

STATE OF ILLINOIS
OFFICE OF THE GOVERNOR
CHICAGO 60601

JIM EDGAR
GOVERNOR

February 24, 1994

Dear Mr. Bielamuk:

As Governor of the State of Illinois, I would like to send my congratulations to you, the staff and readers of POLACAK as you celebrate the third anniversary of this magazine.

POLACAK has helped bring community and national news to its readers, giving them a source of common interest and information on vital issues. The service you have provided to the Bielarussian community is to be commended.

Please accept my best wishes on this anniversary.

Sincerely,

A handwritten signature in blue ink that reads "Jim Edgar".

Jim Edgar
GOVERNOR

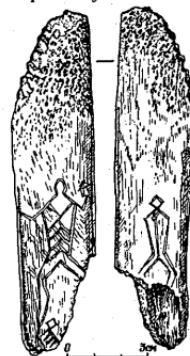
НАША ГІСТРЫЯ

Вобразы нашых продкаў у старажытным мастацтве

Людміла Дучыц

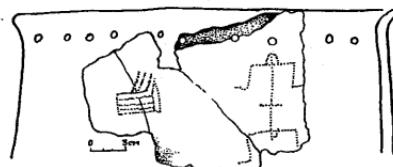
Яшчэ ў глыбокай старажытнасці сярод нашых продкаў вылучаліся таленавітыя людзі—скульптары і мастакі. Аб гэтым яскрава сьведчаць матэрыйялы археалагічных раскопак. Самым старажытнейшым мастацтвам творам (верхні палеаліт, 40-11 тыс. год таму назад) на землях этнічнай Беларусі можна лічыць знойдзеную ў 1935 годзе калія в. Елісевічы на Браншчыне скульптурку аголенай жанчыны, якая выразана з біўня маманта. Вышыня вырабу 15 см, але галава была адламана яшчэ ў старажытнасці. І калі ў антропаморфных выявах палеаліту дамінава ў вобраз жанчыны, то ў неаліце сустракаюцца толькі мужчынскія выявы, што звязана з зараджэннем патрыярхальных родавых калектываў. III тыс да н.э. датуюцца малюнкі на костцы ласія (вышыня 53 мм), знойдзенай на неалітычным пасёлішчы Азёрнае 2Б на возеры Вічэра Любанскага раёну Менскай вобласці (мал. 1). З двух супрэцьлеглых бакоў крамянёвым разцом выразаны тры выявы, две з іх антропаморфныя. З аднаго боку паказаны чалавек, які скача з узянутымі рукамі. У трохпалую левую длань упіраецца рукаятка сякеры. Галава бяз рысаў твару. Галава аздоблена аргамэнтам. Пад правай нагой выразаны ромбік з чатырма рыскамі, якія адыходзяць ад прамой. На адваротным баку косткі паказана бязрукая выява з галавой-ромбам. Ногі сагнуты ў каленях і разведзены. Архэолаг М.Крывальцэвіч, які вывучаў пасяленье Азёрнае, лічыць, што гэта выява бога-

абаронцы й адзначае тоеснасць знойдзеных малюнкаў найперш за ёсё з творамі балтыйскага рэгіёну.²

Мал. 1. Выява чалавека на косьці ласія з пасёлішча Азёрное 2

Да сярэдзіны — другой паловы III тыс. да н.э. адносіцца малюнак, знойдзены ў 1962 г. на гліняным посудзе на паселішчы Ліцвін I калія в. Юравічы Калінкавіцкага раёну Гомельскай воб. Тут схэматычна паказаны паляўнічы і побач качка (мал. 2.)³

Схэматычна выява чалавека на глінянай пасудзіне канца II тыс. да н.э. знайдзена на паселішчы Асавец Бешанковіцкага раёну Віцебскай воб. Яна выгравіравана ніжэй шыўкі посуда, аздобленага гарызантальнымі адбіткамі шнура. Ад другой постасці ацалелі толькі галава і рука. Малюнак выкананы ў такім-жа стылі як і юравічскі⁴. На паселішчы Асавец археолягам М. Чарняўскім у 1966 годзе была знайдзена яшчэ скульптурка мужчыны з ліставога дрэва (мал. 3).

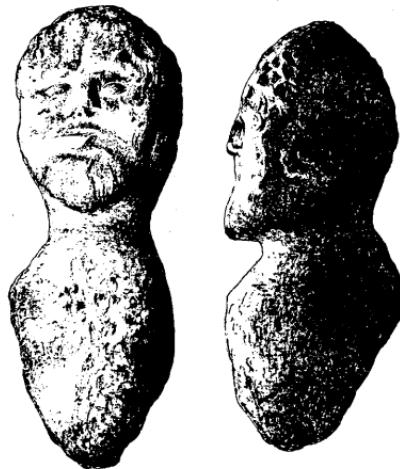
Тут-же ў 1972 годзе была знайдзена мужчынская галава з рогу (мал. 4).

Рысы твару першай фігуркі выразныя, апушчаныя краі надбров'я, прымы нас, высоці лоб, вусы і кароткая барада. Глыбокія вачніцы і характэрная лінія рота надаюць яму суровы выгляд. Шыя пераходзіць у схэматычна выразаную тулава бяз рук. Ніжняя частка знаходкі адламана. Другая фігурка паказвае чалавека з высокім ілбом і выцягнутым авальным тварам з вострай барадкай. Вочы зроблены ў выглядзе глыбокіх ямак. Лінія рота падкрэслена гарызантальнымі прарэзям.

На тэрыторыі Усходній Эўропы з III—ІУ стст. па XII—XIII стст. быў распаюсюджаны выраб манумэнтальнай скульптуры. Гэта каменные і драўляныя ідалы, якія звычайна рабіліся ў гонар памерлых правадыроў ці герояў і ставіліся на паганскіх капішчах. Пасыль прыніцца хрысьціянства ідалаў пачалі спальваць, а каменных скідаўць у ракі і вазёры або закопваць у зямлю. Калі ў першыя часы пасыль прыніцца хрысьціянства ідалаў знішчалі, то з цягам часу царква стала адносіцца да паганства даволі цярпіма й імкнулася выкарыстоўваць яго ў сваіх мэтах. Здаралася, што знайдзеных ідалаў ставілі ў капліцах, на могілках, ці на скрыжаваннях дарог замест хрысьціянскіх святыняў. У некаторых глухіх мясцінах ідалы дастаялі амаль да нашага часу. Наогул, на тэрыторыі Беларусі вядома калі трывалі каменных ідалаў. Іх можна падраздзяліць на 6 груп. Гэта скульптурныя выявы, асобыны галовы, стылізаваныя чалавекападобныя ідалы, крыжападобныя, шматтварыя і ідалы-слупы з высечанай зьверху галавой. Найбольш яскравымі зьяўляюцца ідалы са Шклова, Слоніма, Астронічава Берасцейскага, Ульянавічаў Сеньненскага раёну, з Чэрвеньшчыны. Шклousкі ідал быў знайдзены ў 1963 г. на беразе ракі Серабранкі, якая ўпадае ў Днепр. Ен ўяўляе

сабой пагрудную выяву мужчыны з добра адлюстраванымі ідыўдуальнымі рысамі твару. Вышыня яго 1,2 м. Захоўваецца ідал у Нацыянальным музеі Беларусі. Слонімскі ідал (мал.5) быў знайдзены ў 1934 годзе пры пракладцы новай вуліцы на глыбіні 0, 5 м. Зроблены ён з чырвона-шэрага валуна й уяўляе сабой мужчынскі торс бяз рук. З усіх бакоў фігура рэльефная. Вышыня яе 46 см, шырыня 22 см, таўшчыня 15 см. Ніз скульптуры клянападобны. Твар плоскі, з завостранай бародкай, але без вусоў. Нос шырокі з гарбінкай. Вочы і рот выразна прашкрабаны. Ідал захоўваецца ў Слоніцкім краязнаўчым музее.

Мал. 5 Слонімскі ідал

Астрамічаўскі ідал (мал.6) знайдзены таксама ў час земляных работ на глыбіні 0,6 м і мае выгляд невялікай каменнай галавы.

Мал. 6 Астрамічаўскі ідал

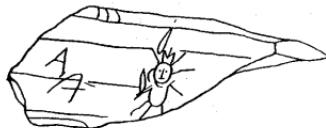
Ульяновічскі ідал у выглядзе слупа быў знайдзены ў лесе ў 1887 г. і затым пастаўлены на могілках. Чэрвенскі ідал меў выгляд слупа і вядома, што яшчэ нядавна ён зафіксаваны пад назыв Цар Давыд.

Для пачатку II тысячагодзьдзя можна адзначыць таксама творы дробнай пластикі—шахматныя фігуркі і дзіцячыя цацкі. Знайдзена калі дзесьці шахматных фігурак, якія паказваюць мужчын. У Бярэсці выяўлена фігурка цара вышынёй 46 мм. Яна паказвае знатнага воіна зь мячом ці нейкай адзнакай улады ў правай руці і са шчытом на левай. Фігурка ферзя з Кукомля адлюстроўвае чалавека, які сядзіць на авальнай падстаўцы, склаўшы ногі і скрыжаваўшы на грудзях руки. З-пад круглага ўбору (шлему) зыўісаюць валасы. Падбародак выступае наперад, нос прыплюснены. Фігурка вышынёй 25 мм, знайдзена ў Ваўкаўску, адлюстроўвае барабаншчыка. Гэта ваенны музыка XII ст., які падае сыгнал да бою. Доўгія валасы ў яго зачэсаны назад і апранута нізкая шапачка. Музыка ўдоўгай падперазанай кашулі, на нагах боты. З пляча на шырокай істужцы зывісае бубен. У правай руці барабаншчыка ўзянятая ўверх загнутая на канцы палка. З Ваўкаўску і Гародні вядомы

яшчэ ладзьдзі зь людзьмі.⁷ Шкавая шахматная фігурка караля знайдзена ў Слуцку.⁸ Па манеры выкананыя блізкі да шахматных фігурак выраб XII ст. з Наваградка. Гэта металічнае вастрыё, на версе якога выява музыкі, што грае на струнным шылковым інструменце. Музыка паказаны ў доўгай ка-шулі й у шапачцы.⁹

Цэлая галерэя малюнкаў у 1977-1978 гг. знайдзена на гарадзішчы XI—XIII стст. каля в. Маскавічы паблізу Браслава Віцебскай вобласці. Зробленыя яны на костках жывёл (мал.7). Вылучаюцца 25 найбольш выразных малюнкаў, якія падраздзяляюцца на тры групы: выразныя выявы людзей, абстрагіраваныя малюнкі і кампазыцыйныя.

Першая група прадстаўлена 8 малюнкамі. Гэта выява чалавека з мячом у правай руце і з каронай на галае (мал.7, №2).

Два малюнкі з выявай лучніка (напрыклад, мал. 7, №6).

Ёсьць чатыры партрэты воіна ў кальчузе ці панцыры ў шлеме. На адным з партрэтаў над галаевай воіна паказаны крыж на ланцужку (мал. 7, №4). Ёсьць выява аголенай жанчыны (мал. 7, №5).

Як вядома, у XII—XIII стст. для эўрапейскага мастацтва яшчэ не харектэрны аголеныя фігуры і лічыцца, што аголенымі паказвалі толькі вядзьмарак. Варта адзначыць, што ў Полацку ў 1968 годзе ў слаі першай паловы XIII ст. знайдзена скульптура аголенай жанчыны.¹⁰ Гэтыя знаходкі, хутчэй за ўсё звязаны з нейкімі культамі. Да другой групы маскавіцкіх малюнкаў адносяцца 2 абстрагіраваныя выявы людзей. На трох касцяцах паказаны чалавек з мячом у правай руцэ, на двух — з мячом у левай руцэ, яшчэ на адной—чалавек у лодцы. Ёсьць выява двух чалавек, адзін з каторых знаходзіцца на беразе, а другі ў лодцы. На чатырох малюнках паказаны чалавек з распрысцёртымі рукамі. На ўсіх малюнках гэтай групы выявы непрапарцыйнальныя і невыразныя. Тулава і галае паказаны кружочкамі ці авалам, а рукі і ногі лініямі. Да трэцяй групы адносяцца кампазыцыйныя

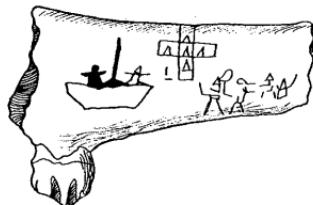
малюнкі на 6 костках. На адным зь іх паказаны воін у баявой позе. Ён у кальчузе і шлеме, зь мячом у правай руцэ і міндалепадобным шчытом у левай. На заднім плане лодка. Недалёка яшчэ адзін воін у шлеме (мал. 7 №7).

Другі малюнак паказвае трохкутнік са знакам трывубца і справа парусную лодку з чалавекам на карме (мал. 7, №3).

На адной з костак выявы двух дружынь-нікаў, якія бьюцца мячамі. Ёсьць малюнак, дзе бачны натоўп людзей. Вылучаецца сюжэт з лодкай, у якой стаяць два чалавекі з распрысьцёртымі рукамі і справа ад іх на-тоўп людзей. У цэнтры паміж натоўпам і лодкай крыж, на канцах і ў сярэдзіне якога разьмешчаны трохкутнікі (мал. 7, №1).

Верагодна, гэты сюжэт трэба трактаваць як сустрэчу прыплыўших.

Костка з малюнкамі з двух бакоў знайдзена і на суседнім з Маскавічамі гарадзішчы каля в. Рационкі. Тут з аднаго боку схематычна паказаны чалавек з разьведзенымі ў бакі рукамі, на якіх вылучаюца па пяць пальцаў.

На галаве тры стрыжні. На адва-ротным баку схематычна выява вершніка. Трэба меркаваць, што на ўсіх гэтых малюнках адлюстраваны мясцовыя падзеі.¹¹

Падобны маскавіцкім малюнак знайдзены ў Бярэзыці на плоскай валайнай пласцінцы памерам 8x10 см. Гэта разная паясная выява воіна ў пласцінчатым панцыры і ў вос-траканечным шлеме, з круглым шчытом у левай руцэ і мячом у правай.¹²

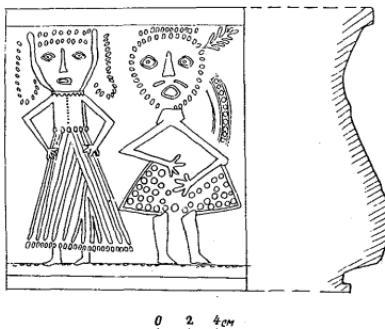
У больш познія часы (ХVI—ХVII стст.) выявы людзей сярод археолагічнага матэрыялу можна сустрэць на кафлі або на камянях. Напрыклад, на кафлі з Гродзенскага замку паказаны дзівye асобы ў тыповыя рэнесансавым адзеныні.

Адзін зь іх стаіць тварам да нас, а другі прыпаў на адно калена ѹ руках якога, рэчы, якія нагадваюць атрыбыту каралеўскай улады. Падобная кафля знайдзена і ў Менску.¹³

Да ХVII ст. адносіцца яшчэ адна цікавая кафля зь Менску, на ёй паказана шляхетная пара: вусаты мужчына ѹ шляпе зь пяром і з кароткім мячом у руках і жанчына ѹ багатай сукенцы і галаўным уборы накшталт наміткі (мал.8) ¹⁴

Барэльефная выява чалавека вядома на надмагільлі каля в. Стражы Кіраўскага раёна

ну Магілёўскага воб. Гэта партрэт нябoшчыка. Ён паказаны ў даўгапольм жупане з гузікамі і з поясам. На галаве шапка, на нагах боты. Менавіта так у ХУІІ—ХУІІІ стст. апраналася беларуская шляхта. Руки сагнуты ў лакцях і далонімі на поясце. Рысы твару даволі выразныя.¹⁵

Мал. 8.

Непаліваная кафля пачатку ХУІІ ст. г. Менск.

Раскопкі З. Пазнянка

Бібліографія

1. Гісторыя беларускага мастацтва. Мн., 1987, т. 1 с. 16-17

2 Крывальцэвіч Мікалай. Самае найстара-
жытнае — Мастацтва, Мн., 1993, №5, с. 70-71.

3 Усаенка В.Ф. Неолітический сосуд с
рисунками из Белоруссии — Советская ар-
хеология. М., 1971, №2, с. 211-213.

4. Гісторыя беларускага мастацтва. Мн.
1987, т.1, с. 27-28.

5 Чарняўскі М.М. Вобраз чалавека ў най-
старжытнейшым мастацтве // Помнікі
гісторыі і культуры Беларусі. Мн., 1973, №4,
с. 24-26. Гісторыя беларускага мастацтва.

т. 1. Мн. 1987, с. 19, 22,21.

⁶ Мялешка М. Камень у вераваных і
паданнях беларуса // Запіскі аддзела гума-
нітарных наук. Кн. ІУ. Працы кафедры эт-
награфіі, т. 1. Мн. 1928. с. 155-182; Дучыц
Л.У. Звесткі аб язычніцкіх ідалах на тэ-
рыторыі Беларусі. /Весці АН БССР. Серыя
грамадзкіх наук. Мн.,1990, №6, с. 87-91

⁷ Пластыка Беларусі XII—ХУІІІ стст. Мн.
1983, Гісторыя беларускага мастацтва
Мн.,1987, т. 1. 1987 с. 99-102.

⁸ Калядзінскі Лявон. Кароль са Слуцку
/ «Палацак», Кліўленд, 1993, №8 (28), С. 19.

⁹ Гісторыя беларускага мастацтва т. 1.
Мн. 1987 с. 101.

¹⁰ Штыхов Г.В. Работы Полоцкой экспе-
диции // Археологические открытия 1967
года. М. 1967 с. 255

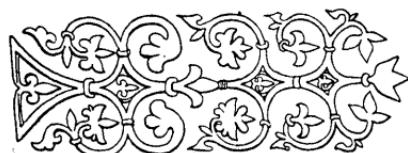
¹¹ Дучыц Л.У. Браслаўскае Паазер'е у
IX—XІУ стст. / гісторыка архелагічны
нарыс/ Мн. 1991, с. 80

¹² Лысенко П. Ф. Берестье. Мн. 1985, с.
389, мал. 259

¹³ Трусаў Алег. Кафля з раскопак на
Старым замку ў Гродне. //«Спадчына», 1992
№6, с. 63-67.

¹⁴ Штыхов Г.В. Заяц Ю.А. Позняк З.С. Ис-
следования в Минске и его округе — Ар-
хеологические открытия 1986 . М. 386-387.

¹⁵ Дучыц Л. Обследование культовых
камней и каменных крестов на территории
Белоруссии. — Археологические открытия
1984 года. М. 1986.с.341.

Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў

Міхась Белямук

Гомельская вобласць

Глыбоцкае, Гомельскі р-н

У 1883 г.ва ўрочышчы «Струпава» на беразе р. Немыльня знаходзіцца гарадзішча. На ім сялянская дзяўчынка прыпадкова знайшла вялізны скраб сярэбраных манэтаў і аздобаў. Скраб быў у скураным мяшку, які збуцьцеў і манэты рассыпаліся. Манэтаў было «болей четверика (около двух ведер)». Манэты сяляне пазыбралі і разабралі. А. Маркаў у «Тапаграфіі» паведамляе, што «прыехавшему скоро становому прыставу удалось найти толькі 79 монет, которые и были представлены в Имп. Археологическую Комиссию». Лічба 79 манэт фігуруе ў нумізматычнай літаратуры, але яна недакладная. В. Рабцэвіч праверыў архівы і паведаміў нас, што ён адшукаў ліст за 9 лютага 1884 г. Н.П. Барсава да А.А. Куніка: «студентам Варшавскага университета А. Бжезинским собраны монеты (колькасць не называеца) из клада найденнага в 1883 г...недалеко от Гомеля. Судя по количеству монет находка может иметь серьезный интерес». В.Рабцэвіч адшукаў яшчэ адзін ліст ад 1 красавіка 1884 г., у каторым ізноў пішацца аб «находке близ Гомеля в 1883 г. клада мусульманских монет». Рабцэвіч робіць выснову на падставе гэтых лістоў, што «Археалагічная камісія атрымала няведамую нам колькасць дыргемаў з Глыбоцкага скарбу».

Паводле А. Маркава, Г.Корзухінай, Г.Салаўеўай ды іншых—77 дыргемы Арх. Камісія перадала ў Эрмітаж, а 2 дыргемы ў Музэй Магілёўскага губэрнскага статыстычнага камітэту. В.Рабцэвіч праверыў манэты Глыбоцкага скарбу ў Эрмітажы й аказаўся, што іх там 85, а не 77, і, дзякуючы ягонай ветлівасці, мы даем апісанье манэт у Эрмітажы.

Саманіды Андараба	Іран	892-906/7	Ісмаіл ібн Ахмад	8
" Балх	Афганістан	902-905/6	Ісмаіл ібн Ахмад	3
" Нісабур	Іран	902-907/8	Ісмаіл ібн Ахмад	2
" Самарканд	Узбекістан	903-906/7	Ісмаіл ібн Ахмад	6
" аш-Шаш (Ташкент)	Узбекістан	895-906/7	Ісмаіл ібн Ахмад	28
" аш-Шаш	Узбекістан	907/8	Ісмаіл ібн Ахмад	
			або	
" ал-Біяр	Іран	910/1	Ахмад ібн Ісаміл	2
" Самарканд	Узбекістан	909-911/2	Ахмад ібн Ісаміл	5
" аш-Шаш	Узбекістан	908-911/2	Ахмад ібн Ісаміл	22

Саманіды сыцёртыя, амаль не чытальныя дыргемы

8

У Магілёў былі пасланыя два дыргемы:

Саманіды аш-Шаш	Узбекістан	896/7	Ісмаіл ібн Ахмад	1
" аш-Шаш	Узбекістан	910/1	Ахмад ібн Ісаміл	1

Аздобы людзі разабралі і на звярнулі, толькі казалі, што былі каралі, зь сярэбранымі трубачкамі паміж пацеркамі.

Марков б.26-27, №144 Корзухіна, б.92-93, №36, Соловьева б.59, №37
Штыхов ² б.99, №125 Поболь ² б.240, №171 ЗПГКБ Гом.вобл. б.135, №512

Гомель

У 1822 г. падчас пабудовы маста з Гомеля ў Нову Беліцу быў знайдзены скарб арабскіх дыргемаў. У Маскве ў Румянцаўскім музеі з гэтага скарбу пераходзіў 82 дыртгемы. Дакладнага апісання манэтаў няма, але вядома, што гэта дыргемы дынастыі Саманідаў чаканенія ў Андараба (Іран) 906/7 г., Балх /Афганістан/ 934/5 г., ал-Біяр (Іран) 910—11, Самарканд (Узбекістан) 896—938/9 гг., аш-Шаш (Узбекістан) 899—938/9 гг.

Григор'ев б.137, №68

Янин б.14,

Савельев б. 25, №16,

Штыхов, Лысенко б.130

Марков б.25, №140,

Гомель

Год знайдзеныя арабскага дыргема дакладна ня ведамы, але прыслалі яго В. Рабцэвічу ў 1987 г. для расчытаўнія. Дыргем Саманідаў чаканенія ў Самарканьдзе (Узбекістане) 900 г. Ісмаіл ібн Ахмадам.

Рабцэвіч б. 130

Гомельскі уезд

У 1897 г. Е. Раманаў, падчас раскопкаў кургана на беразе р. Уза, знайшоў дыргем Саманідаў, чаканенія ў аш-Шаш (Ташкент) 932 г. Насрам ібн Ахмадам.

Марков б.139, №17

Рабцэвіч б. 2, №30

Гомельская вобл.

У 1891—1893 гг. В. Антановіч праводзіў раскопкі курганоў каля вёскаў Аднапольле, Навасёлкі, Радуга (Веткаўскі р-н), Чабатовічы (Буда-Кашалёўскі р-н), Бердыж, Турашчавічы (Чачэрскі р-н) і каля Чачэрска. У курганах (мясцовасць не называецца) былі знайдзеныя «5 медальонов, сделаных из восточных саманидских дирхемов, первой половины X ст.». Такім чынам, гутарка ідзе аб арабскіх манэтах, выкарыстаных за аздобы-падвескі. Манэты аддалі ў гісторычны музэй у Маскву і ў музэй університету съв. Уладзімера ў Кіеве.

Смогродскій б.21, Отчет Имп. Археологической Комиссии, 1893, б.11,
Рабцэвіч б.2, №29 Соловьева б..59, № 41, Спицын 3 б.120-121, Gutowski 2 б.61

Гомельскі р-н

У 1926 г. загадчык гомельскага музэя М. Папоў паведаміў Р. Фасмера, што на беразе р. Узы знайшлі дыргем Саманідаў, чаканенія ў Самарканьдзе 904/6 г. Ісмаілам ібн Ахмадам.

Фасмер б.290, №46

Гута, Рагачоўскі р-н

Каля 1900 г. М.М.Філонаў у 1910 г. Е. Раманаў дасьследвалі курганы могільнік. Яны раскапалі 6 курганоў, дзе былі знайдзеныя сярэбранныя скранёвія кольцы, колькасць не названая.

ЗЛГКБ. Гомель. вобл. б. 295, № 1559

Дзям'янкі, Добрушскі р-н

У 1962-1963 гг. Г.Ф. Салаўёва раскопала 31 курган, дзе былі знайдзены: манта, імітацыя манта і аздобы. У кургане №11 на грудзі пакойніцы ляжала сярэбраная манэта, арабскі дыргем Саманідаў, чаканены ў Самарканьдзе ў 911/2 г. Ахмадам ібн Ісмаілам. Дыргем меў вушка, выкарыстоўваўся за падвеску-аздобу. У кургане №8 былі знайдзены 6 манэтападобныя падвескі, яны зь нізкапробага серабра імітуючыя арабскі дыргемы Саманідаў. Таксама знайшлі шклозалочаныя і шклосярэбраныя пасеркі, але няведама колькі. У кургане №3 калія пакойніцы ляжала 130 шклосярэбраныя і шклозалочаныя пасеркі. У курганах №№4,10, 12, 14, 20, 28 былі сярэбраныя аздобы: шклосярэбраныя і шклозалочаныя пасеркі, 4 скранёвыя сяміканцовыя падвескі, рубчаты пярсыцэнак і 4 пласціністая пярсыцэнка.

Солов’ева 5 б.190-192, 194-197 і малюнкі 4, №5,6,9,10, мал. 5, №4,5.

Яніцкая б.142-143, №69, Равдина б.50, №62

Дзяніскавічы, Жлобінскі р-н

У 1975 г. В. Багамольнікаў, А. Касалапаў і В. Тарабей раскопалі 4 курганы і знайшлі ў курганах шклозалочаныя пасеркі з XI ст.

Богомольников, Косолапов, Тарабей б.416

Добруш

У 1910 г. М.М. Філонаў ва ўрочышчы Баравое Балота раскопалаў 6 курганоў, знайшоў пры пакойніцах шклозалочаныя пасеркі і адзін сярэбраны пярсыцэнак. Каля Добруш знаходзіцца курганны могільнік ва ўрочышчы Ракітня. М. Філонаў з Е. Раманавым у 1910 г. раскопалі 5 курганоў і знайшлі адну шклосярэбраную пасерку.

Романов 5 б.124 Солов’ева б.60, №51 Штыхов 2 б.102, № 165,

Яніцкая б.143, №72 ЗПГКБ Гомель, б. 148, № 595

Жгунь, Добрушскі р-н

У 1892 г. Е. Раманаў раскопалаў курган і знайшоў шклозалочаныя пасеркі.

Яніцкая б. 128, № 10

Журавічы, Рагачоўскі р-н

Калія 1890 г. Е.Раманаў раскопалаў курган і знайшоў сярэбраныя завушніцы і шклозалочаныя пасеркі.

Яніцкая б. 128, №11

Задруцье. Рагачоўскі р-н

У 1893 г. прыпадкова на беразе р. Дняпра знайшлі гліняны жбан зь сярэбранымі зыліткамі, якія называлі ў XII—XIII стст. грыўнамі. Археолягічная Камісія атрымала з гэтага скрабу 92 грыўны кіеўскага тыпу. Атрыманыя Камісіяй зыліткі важылі 14500 гр. і быў гэта адзін з найбольшых знайдзеных скарабаў. Зыліткі былі разасланыя ў розныя музеі Масквы, атрымалі музэі ў Адзсе, Арле, Берліне, Ноўгарадзе, Кіеве, Разані,

Херсанэсе, Сант-Пецярбурзе і прыслалі ў ЗША у Пітсбург. Узнагародзілі зыліткамі царскіх саноўнікаў, але ніводнага зылітка не атрымала Беларусь.

Ильин б.36, №150 Медведев б.111, №112 Сотникова, Спасский 2 б.55, №18 зб. Археалогія, нумізматыка і геральдыка Беларусі, Mn.1979, б. 83

Залесьсе, Чачэрскі р-н

У канцы мунулага стагодзьдзя У.Антановіч на левым беразе р. Сож раскапаў ў некалькі курганоў. У курганах былі знайдзеныя сярэбранныя аздобы. Е. Раманаў інфармуе, што аздобы вёскі Залесьсе такія-ж якія былі знайдзеныя ў курганах вёскі Чатабовічы. Такім чынам, мы прыгушчаем, што ў курганах вёскі Залесьсе былі знайдзеныя сярэбранныя скранёвія сяміканцовыя кольцы і шклозалочаныя пацеркі.

Романов 5 б.124

Збараў, Рагачоўскі р-н

У 1967 г. Г.Ф. Салаўёва дасьледывала гарадзішча і знайшла некалькі сярэбранных пярсыцэнкаў.

Соловьева 6 б.111-112

Збараў, Рагачоўскі р-н

У 1968 г. Г.Ф. Салаўёва паведаміла, што на тым-же гарадзішчы знайшла 4 сярэбранныя манетападобныя падвескі й арабскі дыргем з вушкам. Усе знайдзеныя рэчы былі пераказаныя ў мясцовы краязнаўчы школьні музэй. Пара год пазней збараўскі школьні музэй пераслаў В.Рабцэвічу знайдзеныя ў 1968 г. маністы й арабскі дыргем. В.Рабцэвіч разглядаеў прысланыя аздобы. Ён знайшоў 6 манетападобных падвесак, не 4 як раней паведамлялася. Арабскі дыргем ён часткова змог расчытаць. Ён ёсьць Саманідаў Нух іbn Наср з 943—954 г., манетніцу Рабцэвіч ня змог расчытаць.

Рабцэвіч, Стуканаў б. 38, №20, ЗПГКБ Гомель, б. 299, № 1580

Равдина б.61-62, №80 Рабцэвіч 8 б.5, № 55 А

Каласы, Рагачоўскі р-н

У 1892 г. М. Фурсаў з С. Чалоўскім раскапалі 3 курганы і знайшлі на руцэ пакойніцы сярэбранные бранзалеты.

Каваленя б.148

Каласы, Рагачоўскі р-н

У 1976 г. А. Мітрафанаў раскапаў 4 курганы, знайшоў пры пакойніцы сярэбранныя бранзалеты зъвіты з дроту і пярсыцэнак. У 1982 г. В.Рабцэвіч з А. Плавінскім раскапалі 14 курганоў і знайшлі скранёвія сярэбранныя кольцы, пацеркі сярэбранныя, аздобленыя зерні і пацеркі шклосярэбранныя і шклозалочаныя.

Рябцэвіч 9 б. 369 ЗПГКБ Гомель. б. 299-300, № 1587

Камаровіч, Петрикаускі р-н

У 1889 г. У. Завітневіч раскопаў 25 курганоў з XI—XII ст. знайшоў ён сярэбраны пярсыцёнак і 19 буйных шклосярэбраных пацерак.

Яніцкая б.143, №78

Камень, Рагачоускі р-н

У 1888 г. Е. Раманаў раскопаў 4 курганы ў фальварку Пятроўка каля р. Нецеша. У адным кургане знайшоў сярэбраны зь вітага дроту пярсыцёнак.

Романов⁵ б. 126

Касалякі, Кармянскі р-н

9 жніўня 1954 г. В.Юрачкін знайшоў скарб на размытай лясной дарожцы прыблізна 500 метраў на паўночны захад ад вёскі Касалякі, не вёска Літвінавічы, як адзначана ў справаздацах А. Мельнікавай, У. Крапоткіна, В.Яніна. Б.Рабцэвіч асаўбіта ездзіў даследаваць месца знойдзення скарбу, і мы ягоныя інфармаціі выкарыстоўваем, Паводле В. Рабцэвіча манэтаў было «гораздо больше, чэм 99 монет». Манэты знойдзеныя В.Юрачкіным, былі складзеныя ў слупок і ня мелі ўпакоўкі. Такая інфармацыя В.Юрачкіна непераканаўчая. Праўдападобна манэты былі абурнутыя і закапаныя ў зямлю, але ўпакоўка збуцьвела.

Людзі разбралі манэты, зъбераглося, дзякуючы В.Рабцэвічу 45. Яны ёсьць арабскімі дыргемамі Абасыдаў, у ліку іх адзін дырgem Тагрыдаў Тальх ібн Тагір з 823/4 г. Найстарэйшая манэта ёсьць з 750 г. ас-Сафага. Наймаладзейшая манэта ёсьць ал-Мамуна з 815/6 г. У Дзяржаўныя гістарычныя музеі у Москву паслалі 41 дырgem. Беларускі дзяржаўны музэй атрымаў 4 дыргемы, яны абасыдзкія каліфа ар-Рашіда, чаканенныя ў Багдадзе 802/3, 807/7, 808/9 гг., таксама каліфа ал-Мансура— у ал-Басра 760/1 г.

Мельникова б.148, №3, Янін б. 90, 92, Кропоткін б. 93 , 178

Рабцэвіч, Стуканаў б. 35, 38, №18, Рабцэвіч⁸ б. 2, №48

Курганыне, Жлобінскі р-н

У 1972 г. У. Багамольнікаў раскопаў 7 курганоў. У адным кургане знайшоў арабскі дырgem, які меў вушка, выкарыстоўваўся за падвеску. У другім кургане былі знойдзеныя 16 шклозапочынаны пацеркі. Раўдзіна Т. піша, што ў кургане №3 дырgem быў Саманідаў з аш-Шаш 912/914 г. Ахмад ібн Ісмаіла.

У 1973 г. У.Багамольнікаў ізноў раскопываў курганы і знайшоў арабскі дырgem з вушкам. Знайшоў бронзавыя аздобы як бляшку, крыжык і спражку, зъсьядамі сярэбранай інкрустацыі.

У 1974 г. У. Багамольнікаў раскопаў 19 курганоў, у курганах з жаночымі пахаваньнямі знаходзіў шклосярэбраныя і шклозапочынаны пацеркі, колькасць іх невядомая.

У 1976 г. У Багамольнікаў у кургане з жаночым пахаваньнем знайшоў шклозапочынаны пацеркі.

В.Рабцэвіч у лісьце павядоміў, што У. Багамольнікаў адзін з знойдзеных арабскіх дыргемаў паказаў В.Рабцэвічу, і ён мог часткова расчытаць дырgem, які меў сярэбранае

даробленае вушка і быў пашкоджаны агнём. Дыргем дынасты Саманідаў Нух ібн Насра 942—955 гг. Манэтніцу В.Рабцэвіч ня змог расчытаць.

Богомольников б. 369-370, Богомольников² б. 382 Богомольников³ б. 400
 Богомольников⁴ б. 40 Богомольников, Косолапов, Тарабей б. 415
 Яніцкая б.144 № 81 Рабцэвіч⁸ б. 3. №49 Равдина б. 79, №113

Левашы, Рэчыцкі р-н

У 1890 г. У.Завітневіч ва ўрочышчы Казакоў Сад раскапаў курганы і знайшоў арабскі дыргем Саманідаў, чаканены ў Самарканьдзе Мансур ібн Нуҳам 961—976 гг. Другая манэта з кургана была імітацыяй саманідзкім дыргемам Наср ібн Ахмада. Таксама былі знайдзены 2 сярэбраныя пацеркі й адна сярэбраная луныца.

У 1890 г. У. Завітневіч каля вёскі Левашы ва ўрочышчы Заўжэльле таксама раскапаў некалькі курганоў. У кургане з жаночым пахаваньнем знайшоў (інфармацыя В.Рабцэвіча) «3 медальона». Гэта значыць, што манэты выкарыстоўваліся за падвескі. Адна манэта была дыргемам Саманідаў Наср ібн Ахмада 914—943 гг. Манэтніца нерасчытаная. Другая манэта, паводле В.В. Крапоткіна, бізантыйская Канстантына УІІ і Рамана II, але В.Рабцэвіч не згаджаецца. Ён уважае, што бізантыйская сярэбраная манэта ёсьць імпэратора Канстантына УІІ Парфіяроднага з 945-959 г. Трэці медальон пралаў.

У нумізматычнай літаратуры называецца «Казакоў Сад і Заўжэльле», але гэта ўрочышчы каля вёскі Левашы, дзеля гэтага мы зрабілі папраўку.

Марков б. 24 , №137, Кропоткін³ б. 38, №300, Рабцэвіч⁸ б.2. №38

Лоеў.

У 1890 г. У. Завітневіч раскапаў 15 курганаў каля горада і знайшоў пры жаночых пахаваньнях шклозалочаныя пацеркі.

Русанова² б. 28, №10

Лучын, Рагачоўскі р-н

У 1896 г. і 1905 г. Е.Раманаў недалёка сутокі Друці ў Днепр раскапываў курганы. У адным кургане з жаночым пахаваньнем знайшоў 6 сярэбраных кольцаў крывіцкага тыпу. Раманаў дадаткова паведамляе, што каля Лучына былі «3найдзеныя вялікакняжныя сярэбраныя рублі кіеўскага перыяду, была знайдзена шкатулка з скарбам сярэбраных грыўнаў, бранзалетаў, завушнічкаў». Р.Рабцэвіч у лісьце кажа: «Гэтая інфармацыя пацьвярджаецца дадзенымі архіва Археалагічнай Камісіі».

Романов⁶ б.9 Штыхов, Лысенко б. 128, Камароў б. 57, Рабцэвіч⁸ б.3

Бібліягравія

Полацак №18 Григорьев, Кропоткин², Марков, Поболь², Рабцэвіч і Стуканаў, Рябцевич, Савельев, Фасмер, Яніцкая

Полацак №19 Шыхов², Янін

Полацак №21 Ильин, Корзухина, Кропоткин³, Сотникова и Спасский

Полацак №22 Равдина

- Полацак №31 Романов 5, Соловьева
 Gumowski M. Numizmatyka Litewska wiekow srednich-- "Wiadomosci numizmatyczno-archeologiczne.
 K. 1920, №7-12
- Богомольников В. Обследование курганов в Жлобинском районе. —AO за 1973 г. М., 1974
 Богомольников В.² Работы в Жлобинском районе, — AO за 1974 г. М., 1975.
 Богомольников В.³ Продолжение раскопок у дер.Курганне. —AO за 1976 г. М.,1977 г.
 Багамольнікай У.⁴ Курганы каля вёскі Курганне —Помнікі гіст. і культ. Беларусі. Мн., 1976, №1
 Богомольников В. Косолапов А., Таробей В. Раскопки курганов у дер. Курганне и Денисковичи.
 —AO за 1975 г. М. 1976
- Каваленя А. Археалагічныя разведкі ў Магілёўскай, Бабруйскай і Менскай округах. —Запіскі
 аддзела гуманітарных навук Бел. Ак. навук. кн. 2, Працы архалагічнай камісіі. Мн. 1930, т.2
 Камароў М. Дарогамі свой даўніны. —Помнікі гіст. і культ. Беларусі. Мн. 1973, №3
 Медведев А. Ф. О Новгородских гривнах серебра. —Сов. археология М., 1963, №2
 Мельникова А.С. Клады монет —КСИМК, М., 1957, № 67
 Плавінскі А.⁵ Курганская группа —Помнікі гіст. і культ. Беларусі. Мн., 1983, №4
 Романов Е.Р.⁶ Археологические разведки в Могилевской губ.—Записки северо-западного
 отдела Рус.географ. общества. Вильна. 1912, кн.3
 Рабцэвіч В.⁸ Заўгарі, папраўкі, дапаўненні прысланыя М. Белямуку—Гомельская вобласць
 Рябцевич В.⁹ Раскопки могильника у дер. Колосы. —AO за 1982, М. 1984
 Русанава И.П.² Курганы полян X—XI вв. (Свод археологических источников). Вып. Е I-24, М.1966
 Соловьев Г.Ф.⁵ Славянские курганы близ Демянки —СА М. 1967, №1
 Соловьев Г.Ф.⁶ Замок рогачівських князів. —зб. Слов'яно-руські старожитності. Київ 1969
 Соловьев Г.Ф.⁷ Радимическая экспедиция. —AO за 1967 г. М. 1968
 Сморгродский А. П. Девятый археологический съезд в Вильно. 1893 г.
 Спицян А. А.³ Обзорение некоторых губерний в археологическом отношении. —Записки Рус.
 археологического общества. (ЗРАО) Спб. 1896, т.УIII.
 Штыхов Г., Лысенко П. Поднепровские и Посожские города восточной Белоруссии. —Зб. Очерки
 по археологии Белоруссии. Мн., 1972, ч.2.

1. Зывіток-грыўна XII ст. Кіеўскага тыпу в. Задруцьце. 2. Бізантыйская манэта Канстантына УІІ, 945-959 гг. 3.Аздобы в. Дзямянкі 4.Сярэбраныя аздобы з в.Каласы

Дзе́кас і блізкас

Маркі БНР

Віталі Кажан

Ідэя выданьня марак БНР нарадзілася ў канцы саракавых гадоў у Парыжы, дзе ў той час пражываў старшыня Рады БНР Мікола Абрамчык і ягоныя паплечнікі Лявон Рыдлеўскі й Уладыслаў Шыманец. Паслья заканчэння II сусветнай вайны Рада БНР пад кіраўніцтвам М. Абрамчыка пачала актыўную працу сярод беларускай эміграцыі. Кожная грамадзка-палітычная дзейнасць патрабуе фінансавых сродкаў. Таму была надзея, што праз выданьне і распаўсядженне гэтых марак каса БНР будзе мець нейкі прыбытак.

Калі ідэя выдачы марак была зацверджана, адразу пачалася праца над язычніцяўленнем. Трэба было вырашыць, хто выканвае праект марак, дзе яны будуть друкавацца. Было пастаноўлена выдача маркі ў дзвіюх сэрыях. Першая сэрыя складалася з трох марак, а менавіта: дзве ў памяць папярэдніх Прэзыдэнтаў БНР—Пётры Крычэўскага і Васіля Захаркі, трэцяя—Дом Рады БНР у Менску. Першы праект марак рабіў украінскі графік, але ягоная праца не была прынятая. Канчатковы праект выкананы У.Шыманцом, быў прыняты з некаторымі папраўкамі. У другую сэрыю ўваходзілі дзве маркі: «Пагоня» і «Беларусь» (карта). Графічнае выкананье зрабіў У. Шыманец.

Загатоўку клішэ і друкаваньне марак выканала скарбнік Рады БНР Віталі Кажан.

Першая сэрыя марак (Крычэўскі, Захарка і Дом) былі надрукаваны і высланы ў пачатку 1950 г. у краіны, дзе ўжо была пэўная колькасць нашых людзей: у Англіі, Бэльгіі, Францыі, ЗША, Канаду, Аўстралію, Аргентыну, дзе жылі прадстаўнікі Рады БНР. Разам

з маркамі была выслана «Кніжачка Беларускага Эмігранта», якую падрыхтаваў і выдаў у Парыжы У.Шыманец. Праводзілася праца, каб кожны беларус, а перадусім кожны прыхільнік БНР, меў такую кніжачку, купляў маркі і укліваў іх у яе. Акрамя таго ў спэцыяльным звароце рэкамэндавалася, каб, высылаючы віншаваныні з нагоды 25 Сакавіка, наклейваць маркі БНР на канверты ці віншаваныні і нават на звычайнія лісты.

Усе ідэі былі добрыя, але ў жыццёвай практицы аказаліся нялёгкімі да выканання. «Кніжачка» магла быць выкарыстаная ў лягеры ДП, дзе ўсе жылі ў адных асяродках. Але як зрабіць, напрыклад, у Аўстраліі, дзе часта сябра ад сябры жыву ў адлегласці 50 км ці больш? У пачатку 50-х гадоў, калі людзі масава пачалі пакідаць лягеры ДП у Нямеччыне, выжджалі ў розныя краіны вольнага съвету. Таму маркі БНР адыйшли на бок, а на іх месцы пачалі зьяўляцца лісты ды просьбы-звароты.

Арыгінальныя клішэ марак, а таксама пэўная колькасць марак перахоўваеца ў скарбніка Рады БНР.

IV.

№ 57 / 1949

Oberbayrische Druckerei

6. m. b. H., Rosenheim, Rathausstraße 4, Telefon 1177

Bitte nicht verwischen mit Obh. Volksblatt 6. m. b. H., Rosenheim

Herrn

Kaz'an Vitaly
hier PionierkaserneBankverbindungen:
Bayer. Hyp. u. Wechsel-Bank Rosenheim
Bayer. Staatsbank Rosenheim
Sparkasse Rosenheim
Postspark.-Konto: München Nr. 52982

Rechnung

Den 15. Dez. 1949

Br. Nummer bei Oberrechnung bitte angeben			
3382	8 x 5.000 Briefmarken	DM 73.	60
Kollektiv Korpsmitte -x 2 Zarubin -x 3 Dom Payer -x 3	Betrag am 15.12.49 dankend erhalten.		

In dem Betrag dieser Rechnung sind
DM - - - Transportkosten enthalten
Jahrlang innerhalb 4 Wochen ohne Abzug

Der von mir als schriftlich Bequemlichkeit sind berechtigt. Gelber einzuhaltende. Geschäftsbuch und Eröffnungssatz für beide Teile ist beizuhalten

VII
QUITTUNG

№ 51 / 1950

DM 20,-

von

für 2 x 5000 Briefmarken

richtig erhalten zu haben, bescheinigt hiermit

Rosenheim, den 10.7. 1950

Für DM 20,-T. Karow
Dom Payer

OBERBAYERISCHE DRUCKEREI

G. & K. K.

Rosenheim, Rathausstraße 4

A. Schäfer

Рахунки друкавання маркаў

Лёс і даты жыцьця братоў Гарэцкіх

Радзім Гарэцкі

Браты Гаўрыла і Максім Гарэцкія

У мінулым годзе мы ўрачыста спраўлялі 100-годзьдзе з дня нараджэння беларускага патрыёта, пісьменьnika Максіма Гарэцкага. 10 лютага гэтага году пойдзе 56 год з дня яго смерці. Ва ўсіх пакаленнях савецкіх людзей жыцьцё не было лёгкім, але асабліва цяжкі лёс напаткаў тое пакаленне, да якога належыў Максім Гарэцкі. Загляніце ў музей беларускай літаратуры—гэта музэй пакутнікаў. І ў гэтым музэі адно звягучых месцаў па праву належыць Максіму Гарэцкаму. Прапаноўваем уваже чытачоў артыкул акадэміка Радзіма Гарэцкага, прэзыдента Згуртаваньня бела-

русаў съвету «Бацькаўшчына», у якім ён супліяеца на шэрагу пераломных момантаў жыцьця ягонага дзядзькі (а часткова і бацькі) і звязрае ўвагу на параўнанье некаторых лёсавызначальных дат.

У ліпені 1914 г. М.Гарэцкі быў залічаны салдатам у армію й адразу трапіў на фронт Першай сусьветнай вайны ў якасці разведчыка і сувязіста артылерыйскай батарэі. Ужо ў каstryчніку ён быў цяжка паранены. Затым лячыўся, вучыўся ў ваенным вучылішчы, зноў быўна фронце, хварэў і г.д. У арміі пробыў аж да 1917 г. Як пісаў у «Камароўскай хроніцы»: «Але чатыры гады жыцьця прапала».

Уnoch з 19 на 20 студзеня 1922 г. М.Гарэцкі быў арыштаваны польскімі ўладамі і пасаджаны ў адзіночку віленскай турмы Лукішкі. Два тыдні сядзеў без допыту, а потым атрымаў абвінавачванье ў прыналежнасці да партыі камуністаў у арганізацыі тайных баявых дружын з мэтаю замаху на дзяржаўную ўладу, у друкаванай і вуснай агітацыі, у атрымліванын грошаў ад камуністашт. Карным кодэксам за ўсё гэта прадугледжваўся смяротны прысуд ці катарга. Ён і прайдуў дапамагаў падпольшчыкам-камуністам: захоўваў партыйныя гроши, шыфры, рэвалюцыйную літаратуру.

Уnoch з 4 па 5 лютага пісьменьник быў высланы ў нейтральную зону паміж польскай і літоўскай межамі, а адтоль — у Коўна і затым Дзвінск. 21 ліпеня яго зноў арыштавалі й адправілі ў Вільню, дзе пад аховай быў калі 3 тыдняў, а затым выпушчаны пад залог у 10 тыс. польскіх макрак.

працаўаў у напрамку нацыянальнага Адраджэння Беларусі. Справа ў тым, што з вясны 1922 г. У.Ленін(«Комсомольская правда» ад 12.02.1922 г.) задумаў шырокамаштабную акцыю: выслучаць за мяжу ўсіх прадстаўнікоў вольнадумчай інтэлігэнцыі, якіх ён у пісьме да М. Горкага асаніў «как интеллигентиков, лакеев капитала, мнящих себя мозгом нации. На деле это не мозг, а говоно». У лісцце да Ф.Дзяржынскага ён патрабуе «собирать систематические сведения о политическом стаже, работе и литературной деятельности профессоров и писателей». И. Сталіну прапануе «выслать за границу безжалостно» «всех их вон из России», «арестовать несколько сот и без объявления мотивов—выезжайте господа!» «Очистим Россию надолго!»

15 верасня сястра братоў Гарэцкіх—Ганна, толькі што паступішы ў Заатэхнічны інстытут, несла ў турму для брата перадачу і трапіла пад трамвай і праз тры дні памёрла. Гора братоў было бязъмежным—яны так любілі свою адзінку, мілую, сардочную, вельмі здольную сястру. Гэты дзень для іх на ўсё жыццё стаў самотным. Амаль праз 20 гадоў Гаўрыла Гарэцкі напіша ў запісную кніжку: «Ах, Ганулька, Ганулька, кветка растаптаная. Дарагая май учаніца. Што-ж нарабіў я?» Максім прысыяціў Ганне «Хрэстаматию беларускай літаратуры. XI век—1905 год»: «Яе дарагому образу, як памятку на магілку на чужыне, гэтую кнігу прысыячаю. Брат».

Уладзімір Дубоўка, які вельмі сябраваў з Гарэцкім, на зборнічку верша ў «Строма» (Вільня, 1923) напісаў: «Съветлае памяці Ганулю Гарэцкай, як вяночак на магілку ў чужыне, прысыячаю. Аўтар».

У Москву за подпісам Старшыні ГПУ Беларусі была дадзена вельмі харэктэрная тэлеграма: «Постановлением ГПУ высылает-

ся заграницу в числе антисовеской професуры белорусский деятель Горецкий. Центральное Бюро Компартии через ГПУ просит высылку заграницу заменить высылкой одной из отдаленных губерний России. Появление Горецкого помешает начатой ЦК работе разложению белоруссов шовинистов и наоборот усилит их контрреволюционные настроения».

Гаўрыла Гарэцкі тады ня быў высланы за граніцу (меркавалі паслаць у Нямеччыну). Ня ведама, што яго выратавала: ці то съмерць сястры, якая вельмі хвалявалася за брата. і ахвяравала сваім жыццям, што выгукнула адкладаныя высылкі на 10 дзён, а там,магчыма, і сітуацыя зьмянілася, ці тыя добрыя водгукі і хайдайніцтва сумленных людзей з Акадэміі (але,гледзячы па пратаколах съледчых, гэта мала верагодна, бо ім факты і доказы былі мала патрэбны), ці просьба Цэнтральнага Бюро КПБеларусі, якому Гарэцкі перашкаджаў за мяжой весьці разбураную справу сярод «беларусаў-шавіністаштў», ці размова з В.Р.Менынскім, якому спадабаўся палкі юнак і ён яго пашкадаваў. Хутчэй за ўсё,усе падзеі разам паўплывалі на яго лёс, які пры іншым зыходзе бы ўбы другім

Толькі ў канцы каstryчніка 1923 года Максім Гарэцкі разам зь сям'ёй ездзіў у Варшаву ў Савецкае пасольства дзеля атрымання права на ўезд у СССР.Хутка пасля гэтага быў зволены з гімназіі як непажаданы элемент, але удалося пераехаць з Вільні ў савецкі Менск. Яшчэ амаль 1, 5 года жыцця было скомкана.

Як вядома, ужо ў канцы 20-х гадоў пачынаюцца адвінавачваныні многіх пісьменнікаў ў «кулацкіх тэорыях», «антыпартынскіх поглядах», «нацыяналістычнай абмежаванасці», «буржуазнай нацдэмаўшчыны» і г.д. Ды і самі пісьменнікі іх асобныя гру-

ны пачынаюць даказваць сваю большую «рэвалюцыённасьць» і абвінавачваюць другіх у «контррэвалюцыённасьці». Трэба адзначыць, што М. Гарэцкі стаяў уніку ад гэтай барацьбы.

Зноў у ліпені 1930 г., а менавіта 18 ліпеня (амаль у дзень нараджэння сына Лёні—15, ліпеня, і ў дзень шлюбу з Л. Чарняўскай—16 ліпеня) М.Гарэцкага арыштоваюць. У гэты-ж дзень быў выпісаны ордэр і на арышт Гаўрылы Гарэцкага, але ён тады адапчываў у Хосыце і таму быў арыштаваны ў Сочы толькі праз 10 дзён па дарозе ў Менск. Ён некалкі дзён сядзеў у Наварасейскай турме, а 3 жніўня спецканвоем быў дастаўлены ў Менск.

М.Гарэцкі праходзіў па справе «Саюзу вызваленых Беларусі», а Г.Гарэцкі — па справе «Працоўнай Сялянскай Партыі», хаця абодва лічыліся ўдзельнікамі і той і другой арганізацыі. Як стала вядома зараз, справы былі выдуманы, але 10 красавіка 1930 г. (у дзень нараджэння Гаўрылы) Максім быў прыгавораны да 5 гадоў высылкі ў Вятку (затым г. Кіраў), Г.Гарэцкі ў трапавіні 1931 г. быў засуджаны да вышэйшай меры пакараныя, якая затым была заменена на 10 гадоў лягероў.

Так абодва браты трапілі ў «архіпелаг ГУЛАГ».

У Вятыцы М.Гарэцкі год жыў адзін, а потым, з чэрвеня 1932 г. разам зъ сям'ёй. Як успамінае Л. Чарняўская: «Жылося цяжка, Праставалі мы абое многа, а дастатку не было . Стамляліся, неруваліся. ... для Максіма становішча ссыльнага было маральна цяжкім. Што тыдзень ён хадзіў на рэгістрацыю ў камендатуру ... Найбольш балела Максіму тое, што колькі ні прасіў, не мог атрымаць дазвол зъезьдзіць у наведкі да бацькоў у Беларусь. ... Маці нік зразумець не магла: не сядзіць-жа сын у вастрозе,

ходзіць, вольна жыве зъ сям'ёй, нават часам гроши пасылае, а ўсё ня едзе. Чакала, чакала і не дачакалася. Падняла цяжкі кошык з бульбай, надарвалася і памёrlа ў пачатку сакавіка 1935 году. Вялікім горам была гэтая сымерць для Максіма».

У сумнавядомы 1937 год—год найбольшага ўздыму сталінскіх рэпрэсіяў —дабівалі незагінуўшых у мінулья гады «недабітых» «ворагаў народу» і «шпігонаў». Былі створаны так званыя «тройкі», якія надзяляліся асобнымі паўнамоцтвамі і выносілі канчатковыя прыгаворы.

У канцы кастрычніка 1937 г. «чорны воран» забраў Г.Гарэцкага, які ў той час працаваў ў будаўніцтве Беламорска-Балтыйскага камбіната ў Мядзвежай Гары (Карэлія), а ўжо ўnoch з 3 на 4 лістапада арыштавалі і М.Гарэцкага, які жыў у пас. Кіраў (былая Пясочня) і працаваў у настаўнікам рускай мовы і літаратуры.

У пачатку сінегня Гаўрылу вызвалілі (хаця перад гэтым зноў прысудзілі да вышэйшай меры пакараныя), а Максіма 21 сінегня перавялі ў Вязьму. Прэз 15 дзён 5 студзеня 1938 г. адбылося пасяджэнне тройкі Кіраўскага аддзялення НКУС, якое пастанавіла «Горецкага Максіма Івановича расстреляць».

Параходок нашага жыцця пры таталітарызме: палякі арыштавалі за пракамуністичную дзеянасць, галоўнае абвінавачванье ў бальшавікоў—раз сядзіць упольскай турме, значыць «польскі шпіён».

Прэз трэх дні Л.Чарняўская з сынам прыехала ў Вязьму, атрымала дазвол на перадачу (бялізну, цукар, махорку, сухары. перадаць не дазволілі). І ў камендатуры і ў асторзе прыйшлося доўга стаяць на моцным марозе ў вялізной чарзе, бо людзей, жадаючых зрабіць перадачу, было надта многа. Ад М. Гарэцкага прыйшла запіс-

ка: «Спасибо на передачу. Получил всё. Отсылаю обратно корзинку и рубашки. Заботесь о себе. Максим».

Л. Чарняўская ўспамінае: «Ігэта запісачка была апошнія, пісаная да нас рукой Максіма. Вярнулася я ў Пясочню. Пайшла да съледчага, каб дазволіў спатканыне. Ён, праўда, абяцаў, але, калі зявілася на дазвол, сказаў, што зараз справа Гарэцкага не да іх належыць. Яшчэ раз паехала я ў Вязьму, звярнулася ў камендатару. Дзяжурны (той, што ў пачатку студзеня дазволіў перадачу) абвясzcіў, што Максім Іванавіч Гарэцкі ўжо выбыў з Вязьмы, а куды ня ведае. З гэтым я і вярнулася дамоў».

10 лютага 1938 г. М. Гарэцкага расстралялі. Да 45-годзьдзя заставалася 8 дзён.

10 лютага 1993 году беларуская дэлегацыя была ў Вязьме, прысутнічала на адкрыцці помніка, на якім напісана: «Предположительно на этом месте, где похоронены сотни известных и неизвестных людей — жертв репрессий, покойится прах белорусского писателя, ученого и педагога Максима Ивановича Горецкого». Апрача Вязьмы, на наступны дзень, мы ездзілі ў музей-сядзібу А. С. Грыбаедава, Хмеліту. Мы ўспомнілі, што 19 лютага, а затым 11 лютага былі забыты два вялікіх расіяніны, два Аляксандры Сяргеевічы—Пушкін і Грыбаедаў.

Амаль у такія ж марозныя дні 13 лютага, але праз 7 год пасля расстрэлу сына памёр ад тыфусу бацька пісьменыніка Іван Кузьміч ва ўзросце 89 год. А за год перад гэтым у 1944 ў дзень нараджэння М. Гарэцкага на фронце быў забыты яго сын Лёня.

Брату пісьменыніка—Гаўрылу — прыйшлося з 8 траўня 1938 г. па 22 чэрвеня 1939 г. адсядзець у сталінскіх казематах.

Я падлічыў, што М. Гарэцкаму давялося пражыць у больш-менш нармальных умовах усяго каля 13 год. Яны і зявіліся асноў-

нымі, калі ён змог напісаць свае галоўныя мастацкія і навуковыя творы. Але і ў турме ў Менску, а потым у ссыльцы ён не пакідаў пяро і пісаў. Яму давялося скончыць «Віленскую камунару» і значна прапрацаўаць над «Камароўскай хорнікай». А колкі-бэ змог зрабіць пісьменынік пры іншым лёсে жыцьця!

Што-ж падтрымлівала братоў Гарэцкіх у іх нялёгкім жыцьці?

Безумоўна, гэта бязмежная любоў да сваёй Бацькаўшчыны, да любай іх сэрцу роднай Беларусі, дзеля Адраджэння якой яны аддалі свае сілы. Мяккая матчына зямелка прыняла малодшага брата. Старэйшаму не давялося дабраца да Радзімы. Ён знайшоў свой пакой на Вяземішчніне—этнічна беларускай зямлі, якая зымешалася каля помніка са жменькай прывезенай бацькаўшчай зямелькі.

Бацькі братоў Гарэцкіх Іван Кузьміч і Еўфрасіння Міхайлаўна.

Віленскія беларусы расказваюць...

Святлана Белая

З др. Міколам Шчорсам, чалавекам цікавым і неардынарным, я пазнаёмілася з аповалячы аповалядам д-ра Вітаўта Тумаша, сп-і Раісы Галіяк, сп-і Вольгі Сяднёвай, сясьцёр Будзькаў. Узгадваючы пра Беларускі Студэнцкі Саюз, яны не маглі ні расказаць пра галоўнага арганізатора ўсіх мерапрыемстваў, ладжаных БСС, пра ідэйнага кіраўніка моладзі і натхніцеля многіх пачынанняў Саюзу, шматгадовага старшыню БСС Міколу Шчорса. Таму мне вельмі хацелася сустрэцца з гэтым чалавекам, які і пасъял ад'еду на Захад праводзіці працу па арганізацыі беларускага жыцця на эміграцыі, а таксама дасягнуць добрых высотаў на прафэсійных попрышчы.

Нашая сустрэча з Міколам Шчорсам адбылася ў маленькім флярыдскім горадзе Моўнт Дора, куды Мікола Шчорс пераехаў пасъял таго, як пакінуў прыватную хірургічную практику і выйшаў на пенсію.

Ціхі, неспадзянавана ціхі для курортнай Флёрыды гарадок і надзвычайная цішыня ў хаце сустрэлі мяне, калі я прыехала ў госьці да д-ра Шчорса. Вялікі плотагорджаў з панадворку дом ад маленъкай вуліцы і не прапускаў ніводнага гуку звонку. На-

ват любімы сабака спадара хаты таксама зьдзівіў мяне сваёй маўклівасцю. І толькі калі мы пачалі гаварыць з Міколам Шчорсам пра жыццё, калі ён пачаў узгадваць Новы Сьвержань, адкуль ён родам, мястэчка з моім нацыянальным духам, пра свае студэнцкія гады, праведзеня ў Вільні, ён зъмяніўся. Зь ціхага, нетаропкага, крыху абыякавага да акружаючага яго навакольля, Мікола Шчорс пераўтварыўся ў энергічнага, зь вясёлым і здаровым гумарам чалавека. Мне проста ная верылася, што яму мусіла хутка споўніцца 80-гадоў і што ён перанёс не адну сур'ёзную аперацию.

Мікола Шчорс расказваў пра сям'ю, настаўніка-бацьку, які належаў да Грамады і пасъял яе разгрому 7 дзён адсядзеў у Наваградзкай турме. Успамінаў аб Стайдзкоўскай польскай гімназіі, куды ён хадзіў кожны дзень за 6 км. Згадваў пра аматарскі Новасьвержанскі тэатр, дзе ён быў ягоным арганізаторам і дырэктарам. Пасъял мы перайшлі да размову пра Вільню, Віленскі ўніверсітэт, Беларускі Студэнцкі Саюз. У гэты пэрыяд, як мне здаецца, Мікола Шчорс ужо поўнасьцю склаўся як асона і патрыёт Беларусі.

Беларускі Студэнцкі Саюз

Мікола Щорс

Першы раз я трапіў у Вільню ў 1933 г., у часе, калі паехаў здаваць уступнныя экзамены ў Віленскі ўнівэрсытэт. Вільня ура-зіла мяне сваёй гістарычнасцю. Усё ў гэтым старажытным горадзе нагадвало, што ён некалі быў сталіцай Вялікага княства Літоўскага. Хаця мяне больш прывабівала права, я выраши ў паступаць на мэдыцыну, каб у далейшым быць незалежным. Мой старэйша сябра Mixась Тулейка, які скончыў права, ужо каторы час быў беспрацоўным. Я разумеў, што пад цікам Польшчы ходу беларусам у ворганах юрысдикцыі ніколі ня будзе. Тулейка быў сябрам Беларускага Студэнцкага Саюзу, і калі я паступіў у Віленскі ўнівэрсытэт, то адразу ўваішо ў БСС. У БСС налічвалася тады прыблізна 100-115 сябраў. Аднак беларусаў, якія прыходзілі на мерапрыемствы БСС было значна болей. (Каб уступіць у БСС патрабавалася толькі жаданьне, але многія баяліся афіцыйна уступаць у Саюз, бо не хацелі мець у далейшым ніякіх перашкод. Было вядома, што тыя, хто належалі да БСС будучыні ня мелі). Пераважна ў БСС уваходзілі «гуманісты» і «прававікі». Медыкаў было вельмі мала, бо для беларуса паступіць на мэдычны факультэт Віленскага ўнівэрсытэту было складана, як і іншым «мэншасцям»: жыдам, расейцам, украінцам. Беларусаў прымалі на мэдыцыну ў амежаванай колькасці (да 5 асобаў у год). Затое карэнныя палякі з Пазнаньшчыны, Лодзенчыны прымаліся ва ўнівэрсытэт без усялякіх перашкод. Некаторыя з іх, не паступіўшы ў Варшаўскі ўнівэрсытэт прыязджалі ў Вільню, дзе іх бралі за вялікай ахвотай.

Як я ўжо сказаў, як толькі я паступіў ва ўнівэрсытэт, я адразу прыйшоў у БСС. Выб-

ралі мяне на сакратара Саюзу: А пасъля, меньш чым праз год, на агульным перавыбарчым сходзе выбралі за старшыню БСС. І на гэтай пасадзе я быў увесь час вучобы ў Віленскім ўнівэрсытэце.

Беларускі Студэнцкі Саюз ня быў палітычнай адународнай арганізацыяй. Увесь час у ім адбывалася змаганье розных групіровак. У Саюзе былі левыя, сацыялісты, хадэкі і правыя. Хадэкамі апекаваўся кс. Адам Станкевіч. Хадэкі мелі свой уплыў на моладзь і былі даволі прагрэсіўна настроеныя, пакуль ня быў створаны так званы Супольны фронт і хадэкі пачалі супрацоўнічаць з саветчыкамі. Доўгі час хадэкі атрымлівалі гроши ад літоўцаў.

Сацыялісты былі пад «апекай» др. Міколы Чарнецкага. Яны выдавалі часопіс «Золак» (1930-1938 гг.)

У левых не было выразнага бальшавіцкага лідэра. Імі кіравалі з-за кулісаў, і ніхто ня ведаў, хто гэта. Калі мы зь сябрамі выдалі нумар часопісу «Студэнцкая Думка», а на наступны нумар не хапіла грошоў, да мяне, як лідэру правых, прыйшоў адзін з кіраунікоў левых і прапанаваў: «Калі вы ня будзеце выступаць у сваім выданыні супраць СССР, то нашая арганізацыя дасыць вам на выдавецтва гроши». Зразумела, што я адмовіўся.

Правыя таксама не былі адународнай арганізацыяй. Былі так званыя хрысьціянскія дэмакраты і нацыяналісты. Да таго часу пакуль мы падтрымоўвалі сувязі з хрысьціянскімі дэмакратамі правыя мелі большасць у БСС. Калі гэтая сувязь перастала падтрымоўвацца, правыя склаць большасць згубілі.

Беларускі Студэнцкі Саюз быў утвораны

ў 1922 годзе. У сваёй рабоце БСС залежыў не ад польскай адміністрацыі, а ад кіраўніцтва унівэрсытэту. Як і кожная студэнцкая арганізацыя БСС меў свайго куратора, прафэсара Эрвіна Кашмідэра, немца па паходжанью. Кашмідэр выкладаў славянскую філялгію, быў спакойным, ураўнаважаным чалавекам. (Да Віленскага ўнівэрсытэту ён выкладаў у Вроцлаўскім ўнівэрсытэце. У Вільню ён трапіў, дзякуючы вучню Я. Карскага, праф. Атрымскому, які, пачуўшы на славянастычным звязы, даклад дацэнта Кашмідэра па польскай граматыцы (стылістыцы), запрасіў яго выкладаць славянскую філялгію ў Вільню. Кашмідэр добра ведаў польскую, рускую і беларускую мовы. У 1938 г. яго тэрмінова адклікали з Вільні, і ён вымушан быў хутка ад'язджаць у Нямеччыну. У часе вайны Э. Кашмідэр быў змабілізаваны ў нямецкую армію афіцэрам сувязі, а пасля вайны выкладаў у Мюнхенскім ўнівэрсытэце.—Зад. А. Шукелойца)

Праграмай БСС было ўтриманье й уз-

мацьненне нацыянальнага руху сярод студэнцкай моладзі. Гэта рабілася рознымі, мэ тадамі: праз ладжанье рэфератаў і дакладаў, правядзеныне вечарынаў і гарбашак, адзначэнні ў нацыянальных беларускіх сьвятаў.

Амаль кожны год сябры Беларускага Студэнцкага Саюзу святковалі 25 Сакавіка. Рабілі гэта без асаблівай пампезнасці, але ўрачыста. Праходзіла святкованьне ў заалі БСС на Завальнай, дом № 1. Програма святковання складалася з рэферату, які чытаў нехта з удзельнікаў тых памятных сакавіцкіх дзён або чалавек, які займаўся вывучэннем Акту 25 Сакавіка. Пасьля дакладу былі дэкламацы. Студэнты, сябры БСС, чыталі патрыятычныя вершы нашых беларускіх паэтаў Янікі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Алёзы Пашкевіч (Цёткі) і г.д. Заключнай часткай звычайна быў канцэрт.

Гарбашка Беларускага Студэнцкага Саюзу. 4 XI. 1933
Мікалай Шчорс стаіць у 4 радзе першым звязава

З АРХІВАУ КДБ

Съведчаныні арыштаў А. Смоліча

ад 20 кастрычніка 1930 г.

Моя политическая деятельность до 1922 года в связи с общими событиями эпохи

Моя сознательная жизнь началась с 1909 года, первого года моего студенчества в сельхозинституте в Новой Александрии. Сразу я сошелся с меньшевиками, но мало активными (Иоффе), затем попал в эсеровский кружок, где руководили максималисты (Буцевич). В 1910 году я работал в подпольной студенческой организации, объединявшей социалистические кружки всех направлений. Эта организация руководила революционной борьбой в Н.Александрии. Работая над своим политическим миросозерцанием, я стремился приспособить социалистическую программу к конкретным условиям революционной борьбы в Белоруссии. Это натолкнуло меня на мысль связаться с Белорусской Социалистической Громадой, о которой я немного слышал и раньше, а затем в Институте от студента М. Бурштейна,—тогда уже постоянного читателя «Нашей Нивы». Я познакомился с белорусской литературой, произшедшей на меня большое впечатление. Будучи в Минске, я связался с Белорусской Социалистической Громадой через А. Власова, тогда только что вышедшего из тюрьмы, и с того времени начал пробовать свои силы на массовой работе в деревне и в институте. Осенью 1910 года развернулись крупные революционные события. Это было время оживления революционного движения после годов реакции. Вслед за Петербургским студенчеством нашей организацией прове-

дено было две больших демонстрации, а затем вспыхнула забастовка под лозунгом студенческой автономии-участия в управлении институтом. Положение особенно обострилось благодаря борьбе со штрайкбрехерами-академистами. Я, как член забастовочного комитета, был все время впереди и попал в число 36 человек, уволенных из института. Варшавский генерал-губернатор всех нас выслал из «Привисленского края».

После длительного периода безработицы я нашел работу в частном лесничем бюро в качестве таксатора. В этой отрасли я работал около 2 лет. Странствуя по лесам Западной Белоруссии, причем все время вел портаганду среди сельскохозяйственных рабочих и крестьян. Одновременно усиливались мои связи с «Нашей Нивой», где концентрировались громадовцы. В конце 1912 года я уехал в Петербург и поступил на частные сельскохозяйственные курсы—был я там только один год. За это время я близко сошелся с Таршкевичем, и мы вместе повели работу среди белорусского студенчества, основывали и вели кружки, разрабатывали програмные вопросы. Летом 1913 года я служил несколько месяцев в лаборатории ЛР ж.д. в Минске, пока не был уволен по требованию жандармов, как неблагонадежный. За это время я организовал в Минске белорусскую национально-культурную работу в форме клуба, которого, однако, легализовать не удалось. Вокруг

этого начинания собралась довольно большая группа, в которую входили, главным образом, мелкое окраинное мещанство, немного рабочих и интеллигенции. Тогда же нами была организована первая театральная группа под руководством Ф. Ждановича, ставшая ядром белорусских театров позднейшего времени. Вообще же в дальнейшем белорусская национальная работа в Минске почти не прерывалась. Осенью на мое место перехал сюда из Вильно Власов с журналом «Соха», несколько позже — поэтесса Цетка, издававшая журнал «Зааранка», отрылася книжный магазин, игравший роль клуба. и т.д.

В 1913 г. по амнистии мне и всем моим товарищам было позволено вернуться в Н.Александрию, и я туда уехал. Общественная жизнь в Институте после 1910 года замерла. Я все-же организовал кружок «по изучению Белоруссии» и вел в нем политическую и культурно-научную работу, поддерживал тесную связь с Ленинградом и Вильной. Все это время я придерживался программы Белорусской Социалистической Громады, по своему характеру эта программа ближе всего стояла к программе ППС; в основе меньшевистская, но с националистическими добавлениями. Для Белоруссии БСГ требовала территориальной автономии с сеймом в Вильне, а в дальнейшей перспективе предполагала независимость, хотя последняя казалась тогда почти несбыточной. Впрочем, самые скромные белорусские национальные образования не имели никаких шансов на успех. Могущество России и ее империалистическая политтика, особенно ревнивая в отношении белоруссов, делала невозможным даже открытие хотя бы одной начальной белорусской школы. Поэтому среди громадцев господствовало антирусское настроение, которое с объ-

явлением войны вылилось в пораженческую платформу.

В 1914 году институт наш был эвакуирован в Харьков, где я продолжал свою работу среди белорусского студенчества. В Харькове я близко сошелся с левыми социалистами, вместе с которыми организовывал рабочую кооперацию. Один из активных большевиков, студент технолог Сергун вошел в наш белорусский кружок, что сильно способствовало его общему полевению. Однако, я в это время уже кончил институт, втягивался в научную работу и уезжал на долгую в экспедиции и на практику, а многих членов кружка, в том числе и Сергуна мобилизовали, в результате чего работа кружка заглохла.

Весной 1916 года я уехал на практику на Энгельгардтовскую станцию, но осенью этого года я решил более не возвращаться в Харьков, так как хотел несколько самостоятельно поработать, прежде чем писать дипломную работу. С другой стороны, чувствовалось, что в России, и в особенности в Белоруссии, назревают большие события. Я был тогда за поражение России, как по мотивам общеполитическим (я принимал Циммервальдскую платформу), так и по национальным. В русских газетах появились возмущенные заметки о белорусских сепаратистах в Вильне и о их газете «Гоман», о развитии белорусской школьной и вообще культурной работы под немецкой оккупацией. Возможно было продвижение немцев на восток, ожидались и крупные внутренние события. В Минске в то время ощущался острый недостаток людей в белорусской работе. В начале войны мною была основана здесь новая легальная белорусская организация: «Общество помощи жертвам войны». Она открыла несколько мастерских для беженцев, столовую и, нако-

нец, приют для детей, а при нем негласно — первую в Минске белорусскую школу. Мне казалось, что мои силы теперь особенно нужны в Минске, чтобы развернуть белорусскую политическую работу, и что мой долг быть там.

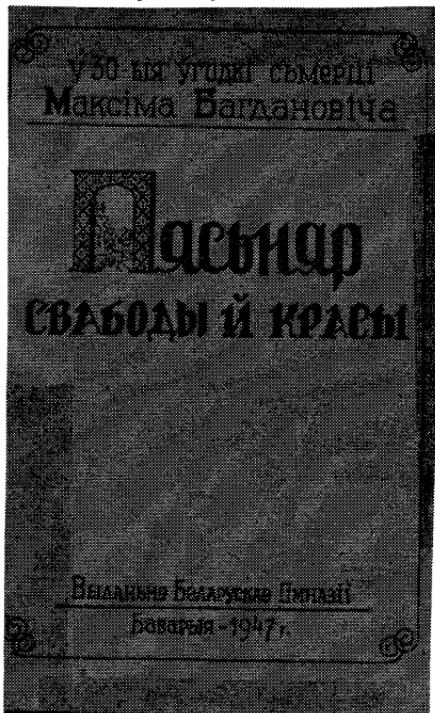
По приезде в Мисник я застал здесь известного белорусского поэта Богдановича. Им руководили приблизительно те же мотивы, что и мною, и он приехал из Ярославля доживать в Минске свои последние месяцы (он был в чахотке). С ним был я очень дружен, и он несомненно оказал на меня большое влияние. По своим взглядам он был анархист-индивидуалист с яркой националистической окраской. В национальной политике, которой он тогда руководил, он твердо стоял на точке зрения коалиции с буржуазией. Эту точку зрения он и проводил в жизнь во время своей работы в Минске. Я же занялся главным образом, культурной работой, подготавливал театр и хор, но организовывал также социалистические кружки молодежи. Работу себе я нашел в статистическом бюро губземства где был сначала статистиком и выполнял по темовым заданиям научную работу, а затем помощником зав. бюро. В этой должности я служил до конца 1918 года, руководя проведением и разработкой сельхозпереписей.

Организационным центром белорусской национальной работы в Минске был в то время Комитет жертвам войны. Богданович уговорил войти туда Скирмунта, который за собою привлек еще кое-кого из белорусской крупной буржуазии.

Когда вспыхнула февральская революция, Богдановича уже в Минске не было, он уехал в Ялту. Не было вследствие этого и единого общепризнанного руководства в Комитете. Правые элементы организовал в нем Алексюк, и они были теперь довольно

сильны. Я же с молодежью с первых дней революции начал массовую агитационную работу, устраивал митинги на площадях и казармах, на заводах. На Золотой Горке мы организовали белорусский кооператив, который здесь стал центром нашей пропаганды. Велась работа среди железнодорожников, в мастерских МББ ж.д. Кружки наш сильно росли, но принимали характер, главным образом, национально-культурный. Создался театр. Мы провели ряд выездов на провинцию, в соседние местечки.

(Працяя будзе)

Приключения
Кипрена Чуя

На Лукішскім пляцы

Міхась Дубок

Кастусь Каліноўскі нарадзіўся 2 лютага 1838 г. у Мастаўлянях, Беласточчына. У 1860 г. скончыў Пецярбургскі ўнівэрсытэт са ступенню кандыдата права. У пачатку 1861 г. ён прыехаў у Горадзеншчыну і пачаў працу сядром сялян, рыхтоўчы іх да паўстання, якое выбухла ў студзені 1863 г. у Варшаве, калі ў Літве (Беларусі) да паўстання не былі належна падрыхтаваны. Каб хутчэй здушыць паўстання, цар прызначыў М.Мураўёва генэрал-губэрнатарам на 6 губерніяў. Мураўёў 26 траўня 1863 г. зявіўся ў Вільні. Распачаўся жахлівы тэ-рор. Родзічы ссыльным пісалі ў лістах: «Ня там Сібір, куды вас выслалі, але тут у родным kraю сібирская съцюжка».

Прыблізна ў пачатку ліпеня 1863 г. К.Каліноўскі прыехаў у Вільню. Ён жыў пад разнымі прозвішчамі, спачатку на прыватных кватэрах, пазней, калі мураўёўская паліцыя пачала шукаць яго, перабраўся ў «Свентаянськія» забудовы, дзе наняў пакойчык. Жыў Кастусь Каліноўскі па суседству з М. Мураўёвым, які ганяўся за ім, кіраўніком паўстання, па горадзе і прадмесцях, не падазраючы, што ён жыве ад яго амаль праз вуліцу. Кастусь Каліноўскі абедаў у рэстарацыях, у якіх сустракаў за столікамі жандармаў і ўрадаўцаў Мураўёва. Здараліся выпадкі, што ён сядзеў за адным столом з гэтымі людзьмі.

Экзекуцыі ўздельнікаў паўстання адбываліся кожны тыдзень на Лукішскім пляцы. Каліноўскі ішоў на гэты пляц, вачыма сустракаўся зтымі, хто ішоў на шыбініцу, і вачыма прамаўляў: «Я яшчэ жывы, і жывое паўстанне».

Уставаў Кастусь а 9-й рана, сънедаў, а 10-й ішоў на ўмоўлене месца, дзе сустра-

каў пасланцу ад паўстанцкіх аддзелаў, прымаў іх рапарты і даваў дырэктывы. Пасьля ішоў у рэстараан абедаць, калі 1-й гадзіны варочаўся і заставаўся ў сваім пакойчыку да гадзіны 6-й. Прыходзілі да яго вельмі давераныя асобы, каб зъменышыць падозрэньне жандармаў, гэта быў жанчына. Яцна рэкамэндувалася сястрой, а Длуская, нарачонай. Пасьля 6-й гадзіны вечарам Каліноўскі ізноў выходзіў на 3 гадзіны для спаткання зь сябрамі тайнага паўстанчага камітету.

Каліноўскі мог дзясятак разоў выехаць за мяжу імперыі, або схавацца ў адным з вялікіх гарадоў: Рызе, Пецярбурзе, Кіеве. Але ён заставаўся ў Вільні. Ведаў, што яго аднаго дня арыштуюць. Гаварыў: «Я паклікаў ў сялян да паўстання і пакідаць іх немагу, загіну за іх на роднай зямельцы».

Ноччу з 9 на 10 лютага 1964 г. войска з жандармэрай акружылі «Свентаянськія» збудаваныні. Каліноўскі быў арыштаваны. Месяц быў допыты, але Каліноўскі нікога не выдаў. Называў прозвішчы тых, хто быў пакараны съмерцю і тых, хто змог выехаць за мяжу. 10 сакавіка адбыўся суд ваеннай калегії. Каліноўскі з высока ўзянутай галавой адказываў на пытанні і адначасна абвінавачваў царскі ўрад. 14 сакавіка Каліноўскага прыгаварылі да расстрэлу, але Мураўёў загадаў замяніць расстрэл на павешанье.

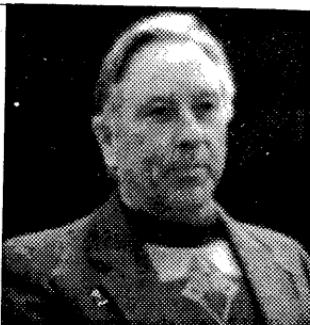
22 сакавіка а 9-а гадзіне Кастуся Каліноўскага павялі на Лукішскі пляц. Вуліцы, па якіх вялі яго, быў поўны людзей. А 10.30 Кастусь моцным голасам крыкнуў: «Няма ў нас шляхты, мы роўныя людзі!» Гэта быў апошнія слова кіраўніка паўстання.

РДНАЕ СЛОВА

«Полацак» набірае размах

Леанід Лыч

(Погляд чытача з метраполії)

Здаецца, яшчэ зусім нядайна я са сваім сябрамі зь вялікай цікавасцю перагортываў старонкі першых нумароў часопіса «Полацак», што з канца 1990 г. пачаў выходзіць у амэрыканскім горадзе Кліўлендзе (штат Агаё). А сёняня... Сёньня ўжо мною, як і ва ўсе астатнія разы, зь вялікай зацікаўленасцю прачытаны яго трыццаты нумар. Гэта выдатная падзея ў беларускай эміграцыйнай пэрыёды і падштурхнула мняне, каб узяцца за пярво і выказаць свае меркаванні адносна «Полацка», які, не перабольшу, адразу ж паланіў душы і сэрцы многіх з чытачоў і самой метраполіі Беларусь. Ужо азнаёміўшыся зь яго першым нумарам, паэт Сяргей Законьнікаў шле сваім калегам у далёкім Кліўлендзе верш, які закончваўся такімі словамі-пажаданьнямі: «Хай «Полацак» узносіць дух *Скарыны I словам поіць сэрцы землякоў!*»

Вельмі ўхваліў «памкненыне беларусаў

далёкай для нас Заакіяншчыны стварыць свой нацыянальны часопіс са святой для ўсіх беларусчынін назвай «Полацак» народны пісьменнік Беларусі, прэзыдэнт згуртавання беларусаў съвету «Бацькаўшчына» Васіль Быкаў. Павіншавалі чытачоў, фундатараў-спрыяльнікаў, выдаўцу часопіса «Полацак» ад імя сябrou Беларускага ПЭН-цэнтра паэт Рыгор Барадулін, ад Сойму Беларускага Народнага Фронту—намеснік старшыні, навуковец Міхась Ткачоў. Яму належыць слова, да якіх, напэўна, ж не маглі не прыслухацца беларускія выдаўцы зь Кліўленда: «*Няхай-жа зайде сваё месца ў шыхтах Беларускага «Адраджэння»* й часопіс «Полацак», бо даная надзёная праблема прысутнічае амаль у кожным яго нумары. Абытym, як яна асьвяляеца, і пойдзе ў мяне больш падрабязная гаворка, бо на сёняня ў нас няма больш актуальнай задачы, як національна-культурнае Адраджэнне. Што датычыць іншых аспектаў, зь якімі выходзіць на чытача беларускія выдаўцы з Кліўленда, надам ім, магчымы, і не заслужана, менш увагі, таму што ў адной рэцэнзіі нават павярхону нельга разгледзіць усё тое, што напісана ў трыццаті нумерах часопіса «Полацак».

На працягу апошніх ста гадоў беларускі народ двойчы ўступае ў паласу свайго нацыянальна-культурнага Адраджэння. Першая спроба трагічна закончылася для нас у выніку масавых рэпрэсіяў 30-х гадоў. Але яна назапасіла багацейшыя матэрыя-

лы, грунтоўны аналіз якіх шмат у чым можа дапамагчы пры вырашэнні данай праблемы на сучасным этапе гісторыі. Таму трэба толькі вітаць, што рэдакцыя часопіса «Полацак» з такой прыхільнасцю ставіцца да азнаямлення сваіх чытачоў з нялёгкім, складаным лёсам беларускага адраджэнскага ругу канца XIX—першых двух дзесяцігоддзяў XX стст. Той, хто рэгулярна сочыць за часопісам «Полацак», знаходзіць у ім многа такіх матэрыялаў, якія яшчэ не друкаваліся ў пэрыёдыцы Рэспублікі Беларусь.

Сур'ёзную размову па праблеме Адраджэння часопіс адкрыў ужо ў сваім трэцім, паводле агульнага ліку, нумары артыкулам Вадзіма Круталевіча «*25 сакавіка 1918 г. у гісторыі самавызначэння Беларусі*», які меў працяг у двух наступных нумарах. Асабліва цікавым для чытача тут будзе азнаямленне з поглядам аўтара артыкула на факт пасланні ў красавіку 1918 г. некаторымі сіябрамі Рады Беларускай Народнай Рэспублікі тэлеграмы нямецкаму кайзеру Вільгему II з удзячнасцю за вызваленне Беларусі ад бальшавікоў на што яшэ і сёньня не існуе адзінай думкі ў вучоных. Адсутнічае яна й у пытаныні: ці была БНР рэальным суверенным дзяржаўным утварэннем? Заяўляючы, што «*БНР не складаўся*», Вадзім Круталевіч усё-ж бачыць у асобе яе Рады свайго роду палітычны цэнтр, які «*выступіў у ролі абаронцы інтарэсаў нацыі, яе правоў на самастойную дзяржаўнасць*».

Пахальна, што ў часопісе «Полацак» праблему беларускага нацыянальна-культурнага Адраджэння імкнуша паказаць праз канкрэтную дзеянасць тых слінных асобаў, якія бралі найбольш актыўны ўдзел у ім і пакінулі ў гісторыі прыкметны сълед аб сабе. У гэтым пляне асабліва варты ў

першую чаргу адзначыць артыкул Мікалая Сташкевіча й Юрыя Смірнова «*Палітычны партрэт Зыміцера Жылуноўіча*». Раней вобраз гэтай неардынарнай асобы майлавіл ці толькі ў руховых, ці толькі ў чорных танах. Названыя аўтары на падставе глыбокага вывучэння архіўных матэрыялаў змаглі паказаць Зыміцера Жылуноўіча такім, якім ён быў у спараднасці. Яны высока ацанілі яго артыкулы па праблемах вызваленчага змагання ў беларускім рэгіёне, развіціцца нацыянальнай культуры, фармаваннія беларускай інтэлігенцыі й яе месца ў нацыянальна-адраджэнскім руху, раскрыцця ідэялагічнай, палітычнай падаплекі тэатральнай дыскусіі 1928 года. З разглядаемай публікацыі чытач даведаецца, што Зыміцер Жылуноўіч пачне адступаць ад ісціні па самых прынцыповых пытаннях (магчыма пад уцікам) толькі тады, калі з мэтай аднаўлення свайго членства ў бальшавіцкай партыі выкажа гатоўнасць «*признаць тое, з чым ня быў згодны, асуцдзіць тое, што ў души лічыў правільным і нават пойдзе на напісаныне артыкула «Нацыянал-дэмакраты за працай»* (надрукаваны ў першым нумары часопіса «Камуністычнае выхаванні» за 1931 г., у якім у крыўым люстэрку паказаў змаганніе за беларускую ідэю).

Падобны надлом у поглядах у паводзінах адбыўся таксама ў другога вядомага дзеяча нашага нацыянальнага Адраджэння, ініцыятара аўбяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі Аляксандра Цвікевіча. Яго следчыя паказаныні ворганам НКУСа, падрыхтаваныя да друку Уладзіміром Міхнююком, зьмешчаны ў другім і трэцім нумарах часопіса «Полацак» за 1992 год пад загалоўкам «*Ліквідацыя БНР не была манэўрам*».

Магутным струмянём ільюць ваду на кола нашага нацыянальнага Адраджэння публікацыі Яэпа Юхо, хаця датычыць яны

пэрыяду сярэднявежча. Аўтар закранае ў іх пытаныні беларускай дзяржаваўнасці, г.зн. якраз тое, ад чаго, калі ня поўнасцю, дык у вырашальнай ступені залежыць дасягненне нашым народам поўнага, рэальнага нацыянальнага суверэнітэту. Раіў-бы ўсім тым, хто яшчэ і сёньня сумніваецца ў наяўнасці ў мінулым, дакладней, у пэрыяд Вялікага княства Літоўскага, у беларускага народу ўласнай дзяржавы, аваязкова прачытаць наступныя яго артыкулы: «*Вуніі Вялікага княства Літоўскага*» (1991, №6–7), «*Кароткі нарыс па гісторыі і права Беларусі*» (1992, №№6–10, 1993, №№1–2). Азнаямленыне з апошнім нават самому безнадзейнаму пэсімісту дапаможа пазбавіцца ад памылковай думкі (а яна, на вялікі жаль, усё яшчэ пануе ў галавах многіх людзей, прычым і з вышэйшай адукцыяй), што беларускі народ нібыта сам няздолъны стварыць сваю ўласную дзяржаву ѹ перышню займе је з ласкі бальшавікоў ажно толькі пасля 1 студзеня 1919 года ѹ асобе БССР. А ёю-ж, дзяржавай, у чым нельга не пагадзіцца заўтарамі былі ўжо ѹ IX–XIII стст. Палацкае, Менскае, Тураўскага, Пінскае, Берасцейскае, Горадзенскае, Новаградзкае й іншыя княствы. Бяспрэчна, беларускай дзяржавай зьяўлялася і Вялікае княства Літоўскага. Істотна дапаўняе нашыя веды па данай проблеме артыкул Анатоля Грыцкевіча «*Узынікненне фўудальных дзяржаваў беларусаў у працэсе ўтварэння дзяржаваў у славяні*» (1993, №8). Зъместам такіх артыкулаў вучоны-гісторыкі станоўчы ўпłyваюць на фармаваныне нацыянальна-дзяржаўнай са- масцьвадомасці беларусаў, якая ў выніку шматгадовай іdealягічнай апрацоўкі іх камуністычнай партыяй зусім не адпавядае патрабаванням нашага часу. Для гэтага, бяспрэчна, патрэбны публікацыі па праблеме беларускай дзяржаўнасці і па пэ-

рыядзе, калі наша рэспубліка ўваходзіла ў склад СССР. Такія публікацыі яшчэ ня выйшлі на старонкі разглядаемага мною пэрыядычнага выданняня. Але, думаецца, што рэдакцыя чакае іх ад сваіх аўтараў і з ахвотаю на- друкую.

Належнае асьвятленыне на старонках часопіса «Палацак» знайшла і праблема рэлігійнага жыцця беларусаў, што дапамагае ліквідаваць нашу яшчэ і па сёньня вялікую недасьвядчанасць у гэтым. Зразу- мела, не па сваёй віне. «Дзякаваць» за дрэннае веданье месца рэлігіі ѹ нашым жыцці трэба перш за ўсё савецкай палітыцы атэізму, якая насаджала людзям ужо з іх да- школьнага ўзросту. Першым павёў сур'езную гаворку з чытачом Сяргей Тарасаў у ар- тыкуле «*Адкуль пайшло хрысціянства ѿ Беларусі?*» (1991, №10). Пад час яго надрука- ванняна пасыпелі адгучыць съвяты з нагоды 1000-годзьдзя хрышчэння Усходній Эўро- пы, якія падштурхнулі многіх дасьледчыкаў гісторыі рэлігіі да актывізацыі сваёй дзе- насці на гэтай цікавай дзялянцы навукі. Але як і раней, так і на гэты раз асьвятленыне пытання ѹ гісторыі хрысціянства не было вольным ад памылак, паколькі многія аўтары кіраваліся тут пэўнымі палітычнымі матывамі, съядома скажалі факты, чаго ніяк не скажаш пра публікацыю Сяргея Тарасава. Вельмі пераканаўчымі падаюцца яго меркаваны, што хрысціянства ѿ Палацкім княстве было вядомым яшчэ да прымусовага хрышчэння ѹ 988 годзе кня- зем Уладзімірам кіяўлян у водах Дняпра, што гэтую веру спавядала дачка князя Рагвалода Рагнеда, што палачане прымалі хрышчэнне ня толькі ад Кіева, таму і не заўсёды знаходзіліся ѹ залежнасці ад яго ѹ пытаннях веравызнаннія. Не выклікае пярэчання і тлумачэнне Сяргеем Тара- савым прычын трывалых пазіцыяў па-

гандства ў Полацкім княстве і ў час, калі ўжо поўным ходам ішла яго хрысьціянацыя. Перакідаючы масточак у сучаснасць, ён слушна заўважае: «...агульна-чалавечыя, агульна-гуманістычныя божыя слова тым хутчэй дойдуць да души народу, чым хутчэй загучаць яны на мове народу з царквы», што, думаю прыме ўсякі, хто жадае бачыць сваю Бацькаўшчыну адроджаным краем. Шэрагам цікаўных артыкулаў адгукнуўся «Полацак» і на такую важную падзею, як тысячагодзьдзе з дня заснавання Полацкай япархіі. У першую чаргу тут трэба спаслацца на публікацыі Юрыя Штыхава «Аб стварэнні Полацкай эпархіі» і Міколы Ермаловіча «Полацкая эпархія ёт роля ў пачатковай гісторыі Беларусі», зъмешчаныя ў першым нумары за 1992 год. Зьявятае ўвагу, што ніводзін з гэтых аўтараў не называе Полацкую япархію праваслаўнай. І яны маюць рапчу, бо канчатковое падзяленне хрысьціянскай царквы на каталіцку і праваслаўную адбылося на некалькі дзесяцігодзьдзяў пазней, як была закладзена Полацкая япархія, — у 1054 годзе. Як далей разыўвалася эрлігійнае жыццё, вельмі добра паказана, хада ў занадта сціплай форме, у артыкуле Юрыя Штыхава «Асноўныя этапы гісторыі Праваслаўнай царквы ў Беларусі» (1992, №8).

Як вядома, ад даўніга і да сёньняшняга часу беларусы зьяўляюцца народам полі-канфесічным, таму можна рэкамендаваць часопісу, акрамя асьвятлення праваслаўя і каталіцтва паказаваць жыццё вернікаў вуніяцкай і евангеліцкай цэрквой. Дарэчы, у 1993 годзе адзначаліся 440-я ўгодкі Рэфармациі ў Беларусі, пра што ні адной, нават нязначнай паводле аўтому, публікацый не адгукнуўся «Полацак». У 1996 годзе спаўненца чатырохсотгодзьдзе ад часу падпісання Берасцейскай царкоўнай вунії,

у гісторыі якой так багаты чаго незразумелага і забытанага. У апошнім згаданым артыкуле Юрыя Штыхава ёсьць такая бяспречная думка: «Без глыбокага вывучэння канфесійных пытанняў нельга напісаць сапраўдную, праўдзівую гісторыю Беларусі». Знаёмства са зъместам матрыялаў часопіса «Полацак» съведчыць, што ён за аўектыўнае асьвятленне ўсяго таго, што датычыць мінулага і сучаснага Бацькаўшчыны, таму зусім лагічным будзе пашырэнне на яго старонках рэлігійнай тэматыкі за кошт паказу ўсіх канфесіяў, да таго-ж ня толькі хрысьціянскіх. Бяспречна, часопіс з называй «Полацак», якая гэтак да многага авабязвае яе выдаўцоў, ніяк не павінен абыходзіць увагай усяго таго, што датычыць нашай гісторыі, прычым і самай старажытнай. І яны ёсьць. Тут, бадай, першынство трymae добра вядомы сярод беларусаў метраполіі, блізкага і далёкага замежжа Юры Штыхава. Акрамя ўжо вышэй разгледжаных яго артыкулаў, можна яшчэ называць наступныя: «З гісторыі вывучэння крыжа препадобнай Еўфрасінні» (1992, №6), «Палітычны лад Полацкай дзяржавы ў X—XIII стст.» (1993, №6), «Аб вонкавай палітыцы Полацкага княства ў X—XIII стст.» (№7).

Нельга абмінуць дасьледавання выдатнага навукоўца і канаграфіі Васіля Пуцько, ягоныя артыкулы: «Аб іконе Багамацеры Эфэскай у старажытным Полацку» (1991, №8), «Крых Еўфрасінні Полацкай і ўзьдзіжальнары крыжы XII—XIII стст.» (1992, №4), «Жыровіцкая ікона Божай Маці» (1993, №4).

Стагодзьдзямі вучоныя вядуць паміж сабою гарачыя спрэчкі адносна найбольш прынцыпова важных пытанняў этнічнай гісторыі нашага краю, таму зусім аправдана, што такога роду публікацыям ахвотна даюць месца і выдаўцы часопіса «Полацак».

З салідным артыкулам па данай праблеме: «Да пытаньня прыналежнасці старажытных ліцьвіноў» на працягу больш чым года выступаў Паўла Урбан. У Паўла Урбана шмат арыгінальных думак, зь якімі мне не даводзілася сустракацца ў іншых навуковых працах, ці якія ў чымсьці адрозніваюцца ад ужо ўсталяваных поглядаў. А інакш і быць не павінна, бо аўтар, выкарыстаўшы беззліч розных, і часта вельмі рэдкіх, літаратурных крыніц, праста ня мог не сказаць па данай праблеме чагосыці новага і слушнага. Аднак, усе кропкі над «і» яшчэ не прасталены Паўлам Урбанам адносна этнічнай прыналежнасці старажытных ліцьвінаў і славянаў, хаця і зроблена нямала ў гэтым накірунку. У нястомнага дасьледчыка дауніны знайдуцца апаненты і было-б вельмі добра, каб часопіс «Полацак» прыцягнуў іх на свае старонкі. Патрэба ў такіх публікацыях вельмі велізарная, таму што і сёньня з чиста палітычных меркаваньняў распаўсюджваюцца зусім ненавуковыя погляды аб этнічнай гісторыі беларусаў.

Як і ўсе беларускія часопісы, «Полацак» не абыходзіць увагай самыя балючая ў нашым жыцці старонкі Другой сусветнай вайны, якая так па рознаму, але ва ўсіх выпадках вельмі балюча, жорстка паласавала наш жывы нацыянальны арганізм, унесла разлад у яго цела. Істотным дападуннем да ўсяго таго, што нам вядома пра вайну, зьяўляюцца «Уласнаручныя паказаны Езавітава Канстантына Барысавіча» (1992, №6—10, 1993, №№1—4), адшуканыя Уладзімірам Міхнюком і Якамам Паўлавым у архівах КДБ Рэспублікі Беларусь. Напярэдадні вызваленіні нашага краю з-пад нямецкай акупацыі К.Езавітаў быў уключаны ў склад Беларускай Цэнтральнай Рады, браў удзел у канцы чэрвеня 1944 года ў працы II Усебеларускага Кангрэсу, а затым выехаў у

Рыгу, адтуль — у Нямеччыну, дзе займаўся пытаннямі арганізацыі беларускага войска, у студзені 1945 года быў абраны начальнікам ваеннага аддзела ў складзе Калегіі (урадзе) Беларускай Цэнтральнай Рады. Каго цікавіць гэтая з надзвычай багатай біографія асоба, рэкамендую прачытаць: «Протокол допроса Константина Езовітава» (1993, №5) і артыкул Уладзіміра Брылеўскага «Сустрэча з Канстантынам Езавітавым» (1993, №6).

Акрамя салідных,—вядома, з пазыцыяў плошчавай магчымасці часопіса «Полацак»—артыкулаў шмат ён зъмяшчае і дробных, якія, карыстаюцца вялікай зацікаўленасцю ў чытача, бо дапамагаюць яму лепш ведаць мінушчыну сваёй роднай Бацькуўшчыны. З ліку такіх артыкулаў хацеў-бы назваць наступныя: Уладзімір Арлоў «Вяртаньне святыни» (1991, №4, пра Еўфрасіннюю Полацкую), Ірына Маско «Фальшиваманэтчыкі старажытнай Полацка» (1991, №4), Сяргей Тарасаў «Вялікі пасад у Полацку» (1991, №5), Вольга Дацэймава «Аркестравае выканальніцтва беларусі» (1991, №6—7), Людміла Дучыц «Як апраналіся наша я продкі» (1992, №3), Аляксей Мельнікаў «Жыціе і жыцьцё святое Еўфрасінні Полацкай» (1992, №4), а. Міхаіл Уляхін «Духоўнае значэнне крижа препадобнага Еўфрасінні» (1992, №4), Лявон Калядзінскі «Храм св. Міхаіла з Віцебска» (1992, №4) Валеры Касмылёў «Манэтнія двары на тэрыторыі Беларусі» (1992, №9), Валеры Герасімаў «Бібліятэкі на беларускім шляху Адраджэння» (1993, №7—8), Уладзімір Содаль «Полацкая кнігарня» (1993, №9).

Не адкрыю сакрэту для тых, хто рэгүлярна чытае часопіс «Полацак», што яго тэматыка пераважна гісторыка-культура-лягічная. Ніхто ня стане выказвацца супраць яе, улічваючы, які і па сёньня існуе ў нас голад на сур'ёзныя публікацыі па гісторыі

і культуры Бацькаўшчыны. Такі-ж голад зьведваецца і на публікацыі аб мінульм і сучасным жыцці беларускай дыяспары, хоць на іх вельмі ахвотна адгукваюцца выдаўцы разглядаемага часопіса. Усё, што зъмешчана аб ёй, прачытаў зь вялікай зацікаўленасцю.

Шукаў у часопісе «Полацак» матэрыялы і яшчэ па адной назывчай актуальнай праблеме, якой ніяк нельга абыходзіць сέньня. Гэта—уладаванье нашага няпростага эканамічнага жыцця. Дзяржаўныя дзеячы і вучоныя ня першы год б'юцца над выхадам краіны зь цяжкага эканамічнага кryзісу, а ён набірае усё больш пагражальны характар. Адна з прычын—няўменьне жыцьця паводле законаў рыначнай эканомікі, на чым амерыканцы ўжо даўно «зубы звёлі». Не сумяняваюся, што дасканала разбираюцца ў ёй і нашыя суродзіцы ў ЗША, сярод якіх ёсьць і вучоныя, і прадпрымальнікі. Дык чаму-ж ім разам са сваімі калегамі з Беларусі не паспрабаваць падыскутаваць па данай праблеме? Звыклы ўжо больш чым трохгадовай тэматыкі часопіса «Полацак» чытач не пакрыўдзіца за гэта на яго выдаўцоў. Да таго-ж яны ўжо першы крок зрабілі да вынасу эканамічнай тэматыкі на старонкі часопіса, зъмісьціўшы ў яго 9-10 нумарах за 1993 год артыкул I. Нікітчанкі «Аб галоўных прычынах кryзысу сельскай гаспадаркі ў Беларусі». I. Нікітчанка —вучоны-еканаміст працуе ў Беларусі. Яго погляды ў многім супадалі з тым, што рэгулярна выказваеца ў сродках масавай інфармацыі. А вось як глядзяць на нашыя архіялікі эканамічнай праблемы за мяжой, у тым ліку і сама беларуская дыяспара, якім ўяўляюцца шляхі выхаду з кryзісу, вельмі хацелася-б даведацца многім чытачам, у тым ліку і аўтару гэтых радкоў.

Як чытач і грамадзяніна Рэспублікі Бе-

ларусь, мяне вельмі не задавальняе ўсё тое, што зроблена выдаўцамі газет і часопісаў у асьвятленьні найвялікшай падзеі ў гісторыі нашага народу—правядзен’ні ў ліпені леташняга году ў Менску Першага зvezdu беларусаў съвету. Шмат пісалі толькі пра падзеі, што папярэднічалі яму, прычым пісалі так, як гэта прынятыя пры падобнай нагодзе: ва ўзънёслым і ўрачыстым тоне. Але варта было разъехацца, як усё забылася, а калі штосьці й успаміналася, асабліва тут, на Бацькаўшчыне, дык хутчэй у негатыўным аспектэ.

Не поўнасцю задавальняе мяне і зробленае часопісам «Полацак» у азнямленыні сваіх чытачаў з матэрыяламі Першага зъезду беларусаў съвету, хоць тут у яго набыткі трохі багацейшыя, чым у іншых такога роду пэрыядычных выданьнях. Думаю, што чытачамі прыхільна былі-б супрэты поўныя тэксты выступленьняў на зъездзе, публікацыя якіх у паасобнай кніжцы стаіць пад вялікім сумненнем. У выніку можа быць стручана многае з таго, што заслугоўвае навечна застацца ў памяці гісторыі. Друкаваць такія матэрыялы (па аднаму на нумар) ніколі ня позна, таму што яны не падлягаюць старэнню, ня будуць ведаць страты актуальнасці. Часопісу «Полацак», як у пэўнай ступені аўяднальнаму воргану ўсіх беларусаў незалежна ад месца-пражыванья, варта было-б сваімі публікацыямі самым прыстойным чынам адзначыць першую гадавіну Першага зъезду беларусаў съвету, а ўжо з наступнага распачаць надрукаванье найбольш цікавых высупленьняў на ім, бо ў нас, наколькі мне вядома, ніхто не займаеца і не будзе займацца гэтай патрэбнай справай.

Хацелася-б зьвярнуць увагу і на такую акалічнасць. Вось ужо колькі гадоў мы тут у сябе дома вядзем гаворку аб вяр-

таныні хаця-б самага каштоўнага з правапісу беларускай мовы да яго разформы ў 1933 годзе. Зъявілася німала публікацыя ў падтрымку гэтай нацыянальна-патрыйскай ідэі, а справа практична не зрушылася змесца. А вось часопіс «Полацак», як і ўсе перыядычныя выданыя беларускай дыяспары, ад першага нумара выдаецца на «тарашкевіцы» і зусім добра ўспрымаеца ўсімі намі, хто ўзгадаваны на «наркомаўцы». Дык ці не падстава гэта, каб нам тут, у сябе дома, быць трохі больш актыўнымі і рашучымі ў аднаўленыні нацыянальных асаблівасцяў у правапісе роднай мовы?

Нарэшце, спыняюся й яшчэ на адной зь вельмі важных адміністратараў практицы выдаўцоў часопіса «Полацак». Гэта—рэгулярнае выступленне іх саміх на старонках свайго выданья. Такое на дужа часта здарaeцца ў працы рэдкалегіі часопіса. А вось рэдактар часопіса «Полацак» Святлану Белую і сакратар Mіхась Белямук зъяўляюцца самымі частымі аўтарамі. Апошні зь іх у 1991 годзе прыцягнуў увагу многіх вельмі цікавымі публікацыямі: «Лісты ад Міколы Ермаловіча» (№№4-8) і «Эмблема на шыше герба «Пагоня» (№№8-10, і №№1-4, 6 за 1992), «Загадка царквы паходзяльні» (№7, 1992). З восъмага нумара 1992 года Mіхась Белямук радае чытачу «Полацак» артыкулам з працягам «Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў», які яшчэ не закончаны ў апошнім нумары 1993 года. Гэта вельмі патрэбная крыніца з'яўчая праца па проблемах нумізматыкі. Вучоныя і краязнаўцы знайдуць у ёй багаты, а падчас малавядомы й унікальны матэрыял аб манэтных і манэтна-рэчавых скарбах на тэрыторыі Беларусі і суседніх абласцей. Аўтар паспяхова рабіць тое, што па розных прычынах не ўдалося зъдзейсніць іншым вучоным-краязнаўцам. При любой магчымасці неабходна выдаць

гэту працу паасобнай кнігай, абавязкова трэба пайсьці на такі крок у інтэрэсах нашага нацыянальнага краязнаўства.

Святлану Белую часта падпісвае свае артыкулы Святлану Менская, Святлану Анатольева. З усіх трываліцтва нумароў часопіса я знайшоў толькі адзін без яе матэрыялаў. Даўтыца—жа яны самых розных асьпектаў, але найчасцей—гісторыка-культуралягічных. Зь вялікай зацікаўленасцю я—і думаю іншыя чытачы—азнаёміўся з урыўкамі яе будучае кнігі «Максімава Яраславія» (1991, №№3-10), прысьвеченай Максіму Багдановічу. Талент сапраўднай дасьледчыцы паказвае яна ў серыі артыкулаў—успамінаў «Віленскія беларусы расказваюць» (1992, №№2-6, 9, 1993, №№1, 2, 3). Высокай ацэнкі заслухоўваюць і шмат якія іншыя публікацыі, што належаць пяру Святланы Белай.

Верыцца, што выдаўцы часопіса «Полацак» і надалей будуць працаўць у такім—же напружаным творчым ртыме, бо лёс гэтага выдатнага беларускага нацыянальна-патрыйскага часопіса практична цалкам залежыць ад іх старанняў. Часопіс «Полацак» заслухоўвае доўгага жыцця і павінен надзейна служыць беларускай справе. У якасці яго аўтараў ў трэба запрашаніць усіх, каму дарагая Беларусь. У інтэрэсах на толькі папулярызацыі часопіса, але і сцывярджэння беларускай нацыянальнай ідэі ў цэлым была б-арганізацыя рэгулярных передач на рэспубліканскім радіё па аглядзе яго матэрыялаў, бо абсалютная большасць зь іх заўсёды прысьвечана якімасці арыгінальнымі, адметнымі старонкамі нашай гісторыі і культуры.

Слова, аплачанае лёсам

Уладзімір Гніламёдаў

Паэзія Янкі Золака большай часткай стылізавана пад фальклёр, і гэта акалічнасць нярэдка дапамагае яму выказаць праста і шчыра.

На руках маіх шмат мазалёў...

Хіба-ж іх я саромецца мушу?!

Гэта знак, што я ў целе нашу

Беларускую чэсную душу.

Цікава, як для анталёгіі, досыць поўна праdstаўлены М. Кавыль, які прайшоў надзвычай шмат выпрабаванняў. Ён помніць паэтыку 30-х гадоў: «Стальлю звінечь мусіць верш паэта» (*«Санет»*), аднак лепшыя творы М.Кавыля абыходзіцца без «стали».

*Бы мурашка, не па росту падымаю цяжкар,
Згібаюся, нясу глытая пот гарачы.*

Зьняможаны, паглядаю ў

неба, можа, скажа:

*«Апошняя ступень, адпачні,
бядзача!..»*

У небе маўкліня. Цяжка.

Паўзі, чалавек—мурашка!

Глыбокі па вобразу сэнсу верш!

Любоўю да чалавека сагрэта паэзія А. Салаўя — паэта, які таксама шмат перажыў і здолыны быў на спачуваньне да ўсіх пакрыўджаных і абяздоленых. І ня толькі на спачуваньне, але і на асуджэнне зла, працэст, які гучыць, напрыклад, у вершы *«Нішчым»*:

*Зусім нішчым. Сухі пясок пустыні
ваш ідэал. Мякіна—мозаг, кроў.*

*Пабачыў вас — на коўскай лёднай строні
бязродны гурт скапычаных кароў.*

*Апошні раз у высь нябёснай сіні
ваш правадыр—ваш бык на скон зароў.
На баўтунох вы селі за квактуху,
курчат няма—вось наша сіла руху.*

Калі-б, вы думалі, было гэта напісана? У 1947 годзе.

Цікава чытаць яго паэму *«Домік у Менску»*. Праўда, рытміка, напэўнасць часта бяруць ў ёй уладу над радком, і ад гэтага губляеца лірычны пафас.

Паэзія Анатоля Бярозкі лірычна-філёзафічная. У ёй ёсьць ўсё: настальгія і захапленыне, смутак і расчараўванье, радасць і трагізм.

*Абяздолены мой стромы шлях
аніколі не давёў мяне да шчасльца—
і трывога тоіца ў грудзях,
каб бяскледна не прапасьці.*

*I кляну я горкі лёс ліхі.
і напружваю ў зынямозе сілы....*

*Ці-ж вядуць мае самотныя шляхі
да забытая, бяскрыжае магіл?*

Пятынаццаць абрэнанікаў паэзіі, якія сышліся ў гэтай праdstаўнічай кнізе (іх, вядома, значна больш), вельмі розныя як людзі і як мастакі. Найболыш буйныя на мой погляд, Натальля Арсеньнева і Масей Сяднёў. Ня толькі, дадам, буйныя, але ў многім і супрацьлеглыя. Зрешты, пра гэта — па часе.

Тут асабліва выразна відаць, што паэтыце *«Туга па Радзімে»* усё-ж такі вузкае для вызначэння абсягаў іх творчасці. Прыйгадваецца хутчэй выслоіце нямецкага рамантыка Наваліса: *«Паэзія ёсьць адлюстраваньне души—унутранага съвету ў яго цэласнасці»*, — яно дакладна характарызуе творчыя прынцыпы Н. Арсеньневай і М. Сяднёў.

Жыцьцёвы і творчы шлях П. Арсеньневай у самых агульных абрисах вядомы. Пачынала яна па-руску. У Віленскім архіве да гэ-

тага чсу перахоўваюцца два яе сшыткі вершаў на рускай мове (звесткі пра гэты факт ласкава паведаіў мне І. К. Цішчанка). Аднак, відаць, непадманная прырода таленту зьявярнула яе (можа, не без дапамогі М. Гарэцкага — у той час настаўніка Віленскай беларускай гімназіі) да роднага слова. Ужо адно тое, што яна пісала па-беларуску, зъяўлялася выклікам польскім акупацыйным уладам, якім, зрешты, яна нічым не пагражала і не імкнулася да гэтага. Яе паззія была зъвернута не так да жыцця, як да яго сэнсу, да таго, што прыхавана ў яго патаемых глыбінях. У паэтычнай творчасці аўтарка бачыла магчымасць эстэтычнага самавыяўлення, якое, не ўтойм, часам выглядала даволі вузкаватым, камерным. Абект пошукаў паэтаў — прыгажосьць, якую яна аднак знаходзіць на столькі ў съвеце чалавечай чыннасці, колькі ў эстэтычным бағацці навакольнай прыроды. Прывода ў яе супрацьстаяць съвету грамадзкай неўладкаванасці і супрэчнасцей.

*Ад злых, нянетлых песьяў гора,
ад змораў шэрае зямлі,
у неба сіню, у неба мора
ты зрок прысталы падымі.
(Пад сінім небам)*

Природа надзелена чарадзеінай сілай, здольнай узыдмаць чалавечы дух, лячыць жыццёвыя раны.

Горадцісне на яе цяжарам сваіх шэрых муроў, сълепіць стракатасцю рэклам, атручае бензінавай гарай: «мы слухаем воўчае песьні сірэнаў і гоману крам, дзе скро́зь запалеяцца й чэзьне звіцчэлая цырвань рэклам». Вядома, гэта быў не сацыяльны пратэст, а хутчэй эстэтычнае не-прыняцьце глумнага гарадзкога пэйзажу і побыту. За межы чиста эстэтычнай праблематыкі паэзіі Н. Арсеньневай выйшла ў

ваенны і паваенны час (у зборніку «Туга па Радзіме» прадстаўлена яе творчасць і гэтых пэрыяду).

*Каб не мова, даўно-б мы растаялі,
расплыліся-б імглой між чужых,
збеглі ў вырай гусіна стаяю..*

Але з мовай — і мы будзем жыць, — пісалі яна ў вершы «Жыве Беларусь» (1942), пераклікаючыся ў нечым зь вядомымі радкімі Г. Ахматавай, створанымі таксама ў часе вайны: «*И мы сохраним тебя, русская речь// Великое русское слово*».

Гэта, відаць, уласцівасць унутранай прыроды жанчыны, здольнай у крытычнай сітуацыі больш, як хто адчуць жыццёвую вартасць аснаватворных каштоўнасцей свайго «роду».

Некалі ў Арменіі я чуў расказ пра жанчыну, якая, вяртаючыся з турэцкага боку, паклала ў мяшок на што-небудзь самае, на першы погляд, неабходнае, а старую книгу, у пуд ці болей вагою, і прынесла яе на Радзіму. Ды і ў нас на Берасьцейшчыне, помнію, калі ў хрушчоўскі пэрыяд разбураілі цэрквы, дык старыя царкоўныя кнігі і паперы хавалі па каморахі куфрах жанчыны-прыхажанкі.

Вернемся да «Тугі па Радзіме». Як паэтэса, Арсеньнева і ў ваенны час пазбягае павярхойнай злабадзённасці і непасрэдных сувязяў з рэчаінасцю. Хіба, можа, баялася, што дзеялі гэтага давядзеца ахвяраваць некаторымі мастацкімі якасцямі сваёй пазіі. Але, нягледзячы ні на што, творчасць застаецца справай яе жыцця, сумлення, грамадзянскасці. Многія творы пэрыяду вайны ўспрымаюцца сёньня як малітва за Беларусь. Адзін зь вершаў так і называецца — «Малітва».

*Магутны Божа! Уладар сусветаў,
вялізных сонцаў і сэрц малых,
над Беларусяй ціхай і ветлай*

рассып праменьне Свае хвалы.

Духоўнае і «мірское», «сьвецкае» ў гэтым творы паяднаны адной паэтычнай думкай пра лёс роднага краю і яго народу. «Малітва» съведчыць, што Н.Арсеньевна зьяўляеца прыхильніцай хрысціянскай канцепцыі, згодна якой чалавек, істота і часавая, і адначасова пазачасавая, пранізаная ня толькі токамі сέньняшняга дня, але іх вечнасці.

У пасъляваеннай яе лірыцы адлюстроўваўся лёс эміграцыі, якая апынулася за межамі роднага краю («Сынежань, «Ён знайшоў» і інш.) Уласцівы ёй спантаны лірызм, імкненіне да духоўнай прасветленасці выявіліся ў вершах аб прыродзе, пейзажнай і інтынгай тэматацы. Паэтэса застаецца сама сабой.—Гэта відаць, напрыклад, у верши «Гары, заход!», прасякнутым яе асобай, светадчуваньнем:

Гэта-ж, гары, заход,

як мо гарэу спрадвеку.

Я хараство тваё вітаю ўпершыню,

і ў чорны эмрок раней не ўзьніму павевау.
пакуль сама ўсе сны, увесь чар не перасно!

Побач з Н.Арсеньевай, буйнейшы паэт беларускага замежжа—М.Сяднёў. Для яго «Співацца на ліры азначае быць». (Санет «Арфей»). Гэтак жа магла сказаць пра сябе і Н. Арсеньева. Але ў М. Сяднёва больш таго, што ідзе якраз ад непасрэдных сувязяў з жыццём,—фактаў, прыпамінаў, дэталяў, падрабязнасцей, уплененых у жывую тканіну паэтычнага радка.

Словам, жыццё для яго таксама, як і для Н. Арсеньева, не што іншае, як цуд, містэрыя, поўная загадак і таямнічай красы, аднак паэзія М. Сяднёва больш насычана праявамі звычайнага, паўсядзённага, у ім ён умее адкрываць другі, незвычайны плян. Лампадка, што гарыць у каплічцы, сівалізуе для паэта жыццё, яго таямнічасць і

безбароннасць (верш «Лампадка»).

Радок яго здаецца лёгкім, аднак гэта лёгкасць (уяўная,—слова паэта важкае, нагружанае глубокім сэнсам, засьведчаным асабістым вопытам.

I цвіў па градахmak,

I піў ваду я з лосем,

аж покуль цела ўсмак

муроў не напілося.

(*** *Баюся тых дарог...)*

Масей Сяднёў і Святлана Белая.

Кастрычнік 1991 г. Глен Коў

Вобразны пачатак развіваеца не праз пошуку смелых, але, як гэта часта здараеца, даволі выпадковых і павярхноўных асасыяцый, а шляхам больш глубінных і натуральных абагульненняў.

У вершы «Здрайцам» паэт зьвяртаецца да сваіх крыўдзіцеляў, што засадзілі яго за краты.

Чакайце-ж вы, сляпяя совы,
не смейтесь, што я ў мурах.
Як перуном, адзіным словам
vas разнясу я ў пух і прах.

Сказана моцна, тэмпераментна, але натуральна, без крыку, без перанапруження голасу.

Масей Сяднёу—гэта перш за ёсё асоба, у якой арганічна спалучаны сваё, прыватнае з агульным і супольным.

Глыбокім перажываньнем нацыянальнай гісторыі пазначаны, напрыклад, верш «Крывічом», створаны, як сведчыць надпіс над ім, на Калыме: «нібы дзеці забітых ваўчых// не спазнаўшыся добра з гняздом, // па дарогах мы ходзім чужых// і не знаем, дзе хата, наш дом».

Непрыветна сустрэла яго /як і іншых/ разбураная вайной Нямеччына, але сваёй чалавечай сутнасьці, здольнасьці на суперажыванье паэт ня траціў.

Праз жабрака, што стаіць на вуліцы, раўнадушна праходзяць «паны і дамы».

Прабач, жабрача, ім, Як ты,
з табой я стану каля брамы,
каб весялей было табе. «Браты».
падумаюць паны і дамы.
(«Жабраку»)

У паэзіі М. Сяднёва няма шумных і гласных заклікаў і адозваў, а ёсьць пастанянная і краплатлівая работа души. Гэта паэзія застаецца ў маральнай сваёй аснове паэзіі хрысціянскай, што аднак не азначае зынікненія яе чыста жыцейска-людзкіх якасцей.

Во урывак зь верша «Малітва», у якім харектар паэта выступае асабліва рэльефна:

Каб шчасце у кутку мaim вялося,
як птушка ценькая пад ветлым дахам,
каб хлеб і соль былі, а ўвесень
вяты не белі акяніцамі з размахі,

Каб съцерпець абыякавасцьць чужыны,
суродзіцаў пыхлівых холад думны,
патрыятычную іх сліну,
парадны тупат тлымны.

Каб пры канцы шляхоў маіх далёкіх,
што не ўкладаюца ні ў версты і ні у мілі,
не помнічы грахоў і кры́даў лёгкіх,
прихильных багі мяне багаславілі.

Масею Сяднёву, як і Н.Арсеньевай, уласціца глыбокая пранікненіе ў съвет навакольнай прыроды, аднак падыходы ў іх розныя.

Успомнім верш Арсеньевай «Тут гэткае завуць зіма». Ніхто не зьвяртае ўвагі на прыгажосьць зімовага парку, на цудоўныя карункі зь мёду і сънегу:

*Ніхто не плясьне,
бо й хто тут мае час
зірнуць на Божы съвет адкрытымі вачымі?
Імкне натоўп, і енчаци і вішчаць
машины ў гоне, міма, міма, міма...*

Гэта не такі просты верш, як здаецца на першы погляд. Вартасць яго ў тым, што ён закранае аналагічную глыбіню нашага вопыту й істоты, тыя перажываньні, якія складаюць неад'емную, родасную ўласцівасць душы. Паэтэса ўражана і зачарвана хараством!

Вядома, паэт на тое і паэт летуцыенік, мройнік, сузіральнік, каб вастрэй, чым хто, адчуваці хараство і любавацца ім, што і знаходзім у вершы Н.Арсеньевай. Але далей гэтага любаваньня яна па сутнасьці не ідзе. Прыйгажосьць быццам закалыхала яе, спарадзіўшы на нейкую нерухомасць і засталасць.

Нешта іншае назіраем у М. Сяднёва. Паводля яго паэтычнай філіасофіі, прыгажосьць па-за рухам, па-за ўчынкам, прыгажосьць, яказ на будзіць жаданьню, не выклікае імпульсу энергіі,— не дae належнага душшнага плёну. Яна — даводзіць паэт—павінна быць звязана зь дзеянньем, з нейкай мтайнікнёнасцю, так, каб адно абумоўліва другое. Прыйгажосьце выклікае ў ім унутраны рух насустрach.

*Пад вечар дрэвы сцішыліся ў парку гэтак.
быццам яны хацелі падслухаць,
якая песня пра іх нараджаеца на маіх вуснах.*

Нешта ў гэтым сэнсе дала М. Сяднёву й амэрыканская паэтычна традыцыя, паводля якой сузіральнасць і роздум дапаўненіца ўстаноўкай на рух да дзеянья і творчасці.

У лірыцы М. Сяднёва шмат драматычных сюжэтаў. З братоў-паэтаў ён, напэўна, самы психалягічны, у яго вершах адбіваеца реальнасць эмацыянальных паводзін чалавека, яго ўнутраных ablіčaу і жэстаў.

*Едзеш ты. Ці-ж магчыма?—
Дождж, імгла і вягры.
Вочы некуды міма—
абатры.
Засталася часіна—
памаўчым
Вочы сінія—дым.*

Чалавек у яго, заўважце, гаворыць сваёй мовай, сваім словамі—з гэтай мтай не-калькі паслаблена роля рытму і rhyme. Угадваеца салідная паэтычная школа.

Сучасная проза, якая перажывае пэрыяд стагнацы, павінна была-блізіцца на пазію М. Сяднёва, вучыща ў яе шчырасці, дакладнасці, тонкасці псыхалягічнага ма-люнка, а галоўнае—ёмістасці мастацкага абагульнення.

Часам чуеш: ная трэба дзяліць нашу літаратуру на айчынную і эмігранцкую. І я з гэтым згодзен. Прынасім, укладаць у гэта палітычны сэнс нельга. Паэты-эмігранты не палітыкі. Але што тычыцца ўсяго астатння, дык розніца ёсьць і немала. Ці магчымы былі-б такі паэты, як Наталья Арсеньева і Масей Сяднёў на беларуска-савецкай гле-бе? Дз. Чаркасава («Голос Радзімы») у рэ-цэнзіі на зборнік «Туга на Радзіма» піша, «што літаратура з-за мяжы паўнай і больш усвядомлена наступала нацыянальнымі ідэямі і нацыянальным духам, чым многае са створанага на Бацькаўшчыне».

І з гэты, скажу я вам, цяжка спрачацца.

За книгу «Туга па радзіма» мы павінны быць удзячны й яе складальніку Б. Сачанку — вядомому нашаму празаіку і бібліяфілу. Нажаль, не ўсе задаволены гэтай ягонай работай. Радыё «Свабода» (дарэчы, чаму на «воля»—па-беларуску?) сказала нават, што ён прывёў паэту—выгнанца пад ідэалагічным канвоем і без мяккіх знакаў.

Дарэмна! Вось тут недзе і пачынаеца палітыка...

Што тычыцца прадмовы, дык тут, магчыма, ёсьць некаторыя недакладнасці. Я, напрыклад, не лічу, што іх пакрыўдзіла, скажам, Амэрыка. Наадварот, яна дала ім прыстанішча, стала другой радзімай. Гэта думка павінна была прагучыць і ў прадмове.

Можна, вядома, пажадаць, каб такое выданье суправаджалася нейкім больш разгорнтым каментарыем, больш падрабязнымі біяграфічнымі даведкамі. Гэта — на будучае: пакуль што мы толькі прыступаем да асвяення літаратуры і культуры съвету беларускай эміграцыі. Такім чынам, книга «Туга па Радзіма» — зъява ў нашай сучаснай паэзіі і ва ўсёй літаратуры. Яна нас узбагачае і многаму вучыць.

Із агню ды ў ПОЛЫМЯ

Міхась Кавыль

(Быліца шаснаццатая)

Яраслаў Вярбіцкі як ні прасіў сястру Маню, каб яна не надзяяла яму пятлю на шыю, нічога не дапамагло: мусіў ізноў везьці ў лес.

Сядзела яна, як і некалькі разоў да гэтага, у яго пад ногамі. Жандармы і на гэты раз кабіну не правяралі, паглядзелі толькі «аўсвайс». Маня, як толькі дабралася да лягеру, адразу пайшла ў шалаш Новіка, аддала яму ліст Язэпа Лабача і паведаміла, што яна была ў беларускім тэатры, нагледзела мейсца, дзе можна будзе пакласці міну. Праўда, яна папярэздзіла Новіка, што на яе думку, міна наўрад ці ўзарве ложу, бо яна вельмі высока ад зямлі, хіба што падчапіці міну за бэльку. «Гэніяльная думка, таварыш Вярбіцкая. Так і зробім».

Маня ажно падрасла ад паходвальбы начальніка, а ён спытаў: «А калі маецца адбыцца прэм'ера, ты пацікавілася?» Маня гэтым пытаннем ня цікавілася, але прыпомніла, як Віктар Лабач угаварваў сваю Веру пайсці ў наступную нядзелью ў тэатр на съяпактакль. Наступная нядзеля прыпадала на 22 чэрвень. І Маня сказала: «У нядзелю, 22». Новік падзякаваў яе за «выдатную работу» і адпусціў. Ён расхіліў ліст Язэпа Лабача, стаў чытаць. Нечакана зьявіўся Барыс Сечкін. Ён быў злосны, як заўсёды, выляяў апошнімі словамі «тылавых паразітаў», якія «дбаюць толькі пра сваю шкуру», а не пра народных мысьціўцаў, што кожную хвіліну рзыкуюць сваім жыццём. «Тры дні і ночы прасядзелі на аэрапроме,— абсураўся Сечкін,— спалілі чортведае колькі дроў, а ў небе ні слуху, ні духу. Сягонняня я яшчэ схаджу, прасяджу ноч. Калі самалёт і сягонняня ня прыляціць, болей я ня буду

свае нервы ірваць, даваць съветавы сыгнал немцам, каб ізноў па нас улупілі».

Новік слухаў, не пярэчыў, бо ведаў, што нічога не направіць: Сечкіну хоць кол на галаве чашы, паставіць на сваім. Такі ўжо ў яго характар. За гады працы ў «органах» ён ведаў, як змагацца з «ворагамі народу». Тут-жэ самому трэба было сядзець пад дрэвам і пазіраць у неба, ці не заракоча «кукурузынік». Не яго гэта «хобі».

Новік, каб астудзіць крыху Сечкіна, даў пачытаць яму ліст Лабача. Сечкін, прачытаў, запытаў: «А хто ён, гэты Лабач? Ад'ютант Кушала, ці халуй Ермачэнкі?»

— Бяры крыху вышэй, калі Кубэ блізка ходіць. Фарштэйн?

— О, тады «фарштэйн». Гэтага паразіта даўно трэба было ўхlopаць.

— Ухлопаем, настане час. Нікуды ён ня дзенеца. Ня мы, дык «мысьціўцы». Цяпер-жа ў нас тэрміновая задача: заткнуць рот Сэляху. Разумееш, пра што я кажу?

— Фарштэйн. Гэты аэрадром задурый мне галаву, але ўсё-ж памятаю, пра паведамленыне Лявончыка і Вярбіцкай пра прэм'еру.

— Дык вось, я думаю падключыць да гэтай акцыі Лабача Язэпа, — зманіў Новік Сечкіну, бо ня мог-же ён скажаць, што хоча заманіць Лабача ў лес і зынішчыць як свайго асаўбістага ворага. Да гэтай мані Новік дадаў: «Я паслаў на мінулым тыдні да Лабача Івана Макарэвіча, каб ён «пашчупаў» Лабача, але ён не вярнуўся. А Маня, як ты ведаеш, вярнулася. Яна гутарыла з Лабачом на кватэры Віктара Лабача, брата Язэпа, нашага чалавека. Маня думае, што Язэп ня пойдзе да нас, дык трэба яму даць, «нешта зьдзесьніць у Менску». А калі ён

выкруціца ад акцыі ў тэатры, ліквідаваць пры дапамозе яго сябра Васіля Васілеўскага.

— Так, гэта ўсё добра, але гэта ўсё пляны. Канкрэтна-ж мы нічога яшчэ не зрабілі.

— Будзем рабіць. Вось, пойдуць Маня і Лявончык на «Пана міністра» 22 чэрвеня. Думаю, будуць там у ложы і нямецкія «лідэры» і паляццяць яны ўверх тармашкамі. Справа толькі за мінаю. Спадзяся, штаб сваё абяцаныне выканавае: не сягоння, дык заўтра падкіне нам пару танкавых мінаў.

— А калі не падкіне?

— Ня наша будзе віна

— Ну, пайду на аэрадром, можа збудуцца твае словаў, Алёша.

Калі Сечкін выйшаў, Новік пасядзеў крыху задумёны, а пасля нібы прачнуўся і пайшоў да дзяўчытати. Дзяўчыты сядзелі пад густы арэшнай, пералівалі з пустога ў парожніе. Паклікаўшы да сябе Лізу, сказаў:

— Сёньня пойдзеш ў Менск. Лабача Язэпа ведаеш?

— Ведаю. Разам вучыліся ў Белпэдтэхнікуме.

— Адрас яго ведаеш?

— Не.

— Карла Лібкнекта, чатыры.

— Гэтую вуліцу я ведаю добра. Што я мушу рабіць?

— Мусіш пераспаць з Лабачом, болей нічога.

— Гэта складаная задача. Я зь ім блізка не сутыкалася. Ён прыгожы хлопец, падабаўся мне, але ён ня ведаў пра гэта, на мяне не звязтаў увагі.

— Цяпель зъверне, бо як мне вядома, нікога ня мае. Ты пастарайся спаткаць яго ў Тэатральным сквэры, як будзе вяртацца з працы. Ён працуе ў былым будынку ЦК КПБ(б). Спаткайся, павітайся, пабалакай, прызнайся, што ты яго калісьці кахала. Адным словам, затумань яму мазгі, праводзі яго да кватэры.

Калі не запросіць зайсьці да яго, напрасіся паглядзець, як ён жыве.

— Пастараюся, таварыш начальнік.

I Ліза пастаравалася. Яна не пайшла ў тэатральны сквэр, як навучаў яе Новік, а адразу да Язэпа на кватэру. Пайшла, каб расказаць яму ўсю прафілу і папрасіць, каб дапамог атрасціці ад ўсёй гэтай бяды, якая на яе навалілася. Ужо вечарзала, калі яна зйшла ва двор, пастукала ў дзьверы, але ніхто не адгукнуўся. Доўга стаяла Ліза ў кутку, каля дзьвярэй, чакала Язэпа. Замест Язэпа дачакалася Валянтына. Ён па даручэнню начальніка Смаленскага СД сачыў за домам, дзе жыў Яэп, каб злавіць партызанаў, якія меліся да Язэпа прыйсці. Для гэтага Валянтын «прыстаў у прымы» да ўдавы Марыі Гусак, што жыла ў тым самым двары, дзе жыў Язэп. Вокны дому Марыі глядзелі на двор. Валянтын жыў на другім паверсе і працаваў у бальніцы. Яна сплохалаася, памкнулася ўцікаць, але Валянтын злавіў яе.

Прайшло некалькі дзён. Новік уключыў радыё, каб паслушаць у шэсцьці гадзінай вечара «брахню беларускіх калябарантаў». Як заўсёды пасля шуму і трэску пачуўся знаёмы напеўны голас дыктара: «Дарагія браты і сёстры. Хаты зараз ідзе вайна, грымяць гарматы й аўтаматы, гінучы жаўнеры і нежаўнеры, а ў Менску сталінскія месціўцы забілі беларускага патрыёта Фабіяна Акін'чыца, мы, змагары за вольную Беларусь, ня спынімся на шляху адраджэння, на далдзеным адрэзку часу нашай культуры. Хачу паведаміць, што заўтра, 22 чэрвень 1943 году ў Беларускім тэатры адбудзеца прэм'ера трагедыі Тадара Лебяды «Загубленая жыццё».

Новік выключыў радыё, узгадваючы: «Казала-ж Маня, што Сэлях рыхтуе антысавецкую агітку на 22-е. Сёньня дзвацица

першае.Можна-б усьпець, каб была міна.
Масква, давай міны»,—крыкнуў Аляксей і
уключыў ізноў радыё. У гэты час прыйшла
Клаша й у Аляксея палягчэла на сэрцы.

Мінула яшчэ дзізье бурлівия ночы, пту-
шынымі галасамі абазвалася раніца 23-га
чэрвеня. Барыс Сечкін на гэты час усё яшчэ
сидзеў пад дубам каля кучы ламача, па-
глядыаў на неба. Нечакана Сечкін напаты-
рыў вушы: у баку Менска пачуўся жаданы
гул. Праз пару хвілінаў над пасёлкам Ракаў
паказаўся самалёт. Сечкін адрадасыў ажно
падскочыў і закрычаў: «Бабаджан, Лявончык
распальвайце агонь». Неўзабаве ўзвіўся
клубок дыму й языкі чырвонага полымя.
Самалёт нізка праляцеў над «аэрадромам».
Зь яго пасыпаліся газеты. Самалёт зрабіў
круг над пушчай, апнуўшыся над лягерам
партызанаў. Ізоў сыпануў, як із рэшата.
Памахаўшы «на развітаныне» крыльямі,
паляцеў у бок Менска. Сечкін схапіў газэту,
прачытаў загаловак: «Мінскій большевік».
«Ах, каб вас якая халера пабрала з эміграціі
«большевіком»,—выляяўся маёр-палітрук.
Нам міны пазарэз патрэбны, а яны газэткі
штурмуюць. Недалёка ад Сечкіна стаяў Ба-
баджан і нахіляўся над газэтай, круціў
галавою, а пасьля да Сечкіна: «Таварыш
маёр. Ты бачыла, какій это газет? Не наш
это газет, не наш». Сечкін прачытаў толькі
загаловак, ад злосыці нічога болей ня чытаў.
А Бабаджан прачытаў, услых: «Съмерць
бандыту Сталіну». Сечкін выраўшыў на
Бабаджана газэту і скамандаваў: «Пазыўраць
контру і спаліць. Я хутка вярнуся.» І Сечкін
з газэтай у руц пасыпшыў да Новіка.
Неўзабаве ён быў у штабе. Новік сядзеў на
пнянку, нахілўшыся над газэтай, а каля
стала стаяла Клаша, таксама з газэтай у ру-
ках. Сечкін гаркнуў: «Дасядзеліся. Далюба-
валіся». Новік, зразумеўшы, у чый агародчык
кінута гэтае «далюбаваліся». шмаргануў

узаемна па нэрвах Сечкіна паведамленнем:
«А ў Беларускім тэатры 22 чэрвеня
адбылася прэм'ера «Загубленага жыцця».
А мы гэту агітку праваронілі.

—А што я кажу? Далюбаваліся.

—Ты, таварыш Сечкін, мне ня тыцкай
гэтымі «далюбаваліся». Я зрабіў усё, што
мог. Цяпер ты ідзі ў Менск даставай, а я
пайду на аэрадром чакаць самалёта, калі
ты такі разумны. Парызыкуй сваёй галавой,
як я рызыкаваў.

—Не вялікая рызыка...

—Не вялікая? Ты, бачу, ня чытаў «Мінс-
кій большевік» дык вось, паслушай: Разгром
бальшавіцкага падпольля: «26 кастрычніка
1941 г. павешана 12 падпольшчыкаў, у тым
ліку: К. І. Трус, О. Ф. і В. Шчэрбацевіч і інш.

7 мая 1942 году расстряляны 251 і паве-
шаны 28 чалавек, у тым ліку: І. Адамовіч, П.
С. Алейчык, А. А. Арндт, І. І. Вярбіцкі, Н.Ф.
Герасімоніч, Т.В. Глухай, Е.К. Горыц, Н.Т.
Дамідэнка, М. Л. Екельчык і шмат іншых.

25 верасьня 1942 г. арыштаваны члены
Менскага гарадзога падпольнага камітэту:
Д. А. Караткевіч, В.К. Нікіфараў, К. І. Хмялеў-
скі, сакратар рабкома ў: Н.Е. Герасіменка
зь сям'ёю, І. І. Матусевіч, Н.К. Каржанеўскі,
падпольшчыкі: А. Ф. Арндт...» Усіх пералі-
цаць ня буду, іх каля 25 чалавек, большасць
зыншчаны. А ў лютым гэтага году 200 пат-
рыётаў у праглынула «волшебная флейта».
Мяне, як бачыш, яшчэ не праглынулі, а я-
ж быў на нарадзе падпольнага камітэту і
пасьля арышту камітэту прымаў удзел на
нарадзе ў дому 5 на Лугавой вул., дзе ства-
ралі новы камітэт. А ты кажаш.

—Казаў і буду казаць: мала мы зрабілі.

—Яшчэ зробім, ня плач вельмі. Ідзі на
аэрадром, чакай. Ёсьць яшчэ, што ўзрывашь.

—Чакай, пакуль раг сьвіснёне. Ты мяне
пераканаў таварыш каманьдзір. Адпраў-
ляюся па назначэнню.

Віншую цябе, Беларусь незалежная!

Вайтовіч Галіна

Смела сядзеш за стол, Беларусь, мая мілая,
 Як адправіш далёкіх з гасцей сваякоў.
 Вось тады й адчуеш, якая щасльвая.
 Без сядзейшых на карку твайм чужакоў.

Стол заставіш ядою сваёй, беларускаю,
 Бульбай, хлебам, лядком, каўбасой,
 Не сухім малаком і кансервай французскаю,
 А здабытай у полі сярпом і касой.

Беларускі народ любіць землю ўмее.
 І пара мужыку яе ў рукі аддаць
 Ён зямельку сваю, як дзіця аbagрэе—
 Больш ня трэба панам мужыком кіраваць.

Зацьвіце, закрасуе зямелька спадарская,
 Бо душа да яе па другому ляжыць.
 Больш ня трэба такая ўлада махлярская,
 Дзе працуе адзін, дзесяць з лыжкай стаіць.

Як ня будзеш ты болей калоніяй рускаю,
 Наша родная мова наверх усплыве,
 Ды ня будзе відаць гультаёу над закускаю—
 Беларуская нацыя зноў ажыве.

Мы паднімем свой гонар высока-высока,
 Як ня будуць старонку суседзі таптаць.
 І тады Беларусь наша будзе далёка—
 Усяму съвету, як зорку Вэнеру відаць.

ПАНЯЦЬ ЗЯЙІ

Мае ўспаміны

Анеля Катковіч

Аўтарка гэтых успамінаў Анеля Катковіч працыла складанае жыцьцё. Нарадзілася Анеля ў Будславе ў часе I сусветнай вайны. Башкі памерлі, калі Анелі не было 16 гадоў. Дзяякучу дапамозе сям'і Будзькау, дзяўчына паступіла ў Віленскую Беларускую гімназію, якую закончыла ў 1934 годзе. У гэтым-жэ годзе Анеля стала студэнткай Віленскага ўніверсітэту. Праца ў Беларускім Студэнцкім Саюзе загартавалі яе нацыянальна. У часе вайны Анеля працавала перакладчыцай у Беларускай Самапомачы. У 1944 годзе яна разам зь сястрой Верай, працаўнікамі БЦР, Беларускай Самапомачы выехала зь Беларусі. Пасля капітуляцыі Нямеччыны, дзяякучу веданню нямецкай, польскай і расейскай моваў, Анеля ўладкаўвалася на працу ў Польскай місіі ў Бэрліне. Уладкаўвалася там і Вера. Разам сёстры рабілі ўсё мажлівае, каб наладзіць сувязь зь беларусамі і па мажлівасці дапамагчы ім.

У нумарах 7(27)-10(30) часопіса «Полацак» мы друкавалі ўспаміны Веры Катковіч. Сёньня мы пачынаем друкаваць Анелін ру-капіс, які прыслала ў рэдакцыю «Полацка» Вера Катковіч. Пачатак успамінаў Анелі Катковіч (дзіцячыя і студэнцкія гады) чытач зможа прачытаць у 38-м нумары часопіса «Беларуская Думка»

У 1948 г. маю сястру Веру раптам звольнілі з працы і загадалі ехаць у Польшчу. Паехала яна туды, а 9 ліпеня 1949 году выйшла замуж за свайго старога ўхажора Стэха. Я-ж засталася ў Бэрліне.

Працаючы разам у Бэрліне, мы з Верай пачулі, што наша сястра Гэльця, якая з прыходам у Беларусь савецкай улады была вывывезена ў Сібір і цяжка працавала ў шахце вугля, знаходзіцца ў Польшчы. Пачалі мы з Верай шукаць. Узялі адпачынак, паехалі ў Польшчу і цэлы месяц хадзілі ад мястэчка да мястэчка, ад вёскі да вёскі па цэлай Пазнаншчыне, шукаючы яе. Нарэшце, знайшлі ў гаспадара каля Гнезна. Адразу забралі яе, завязылі ў Зялёную Гару й аддалі ў ткацкую школу. Пасылалі ёй пасылкі.

Пасля выезду Веры запрыягнілася я зь Флёркам Вечоркам паляком з Бэрлінскай полёні. Кожную вольную хвіліну праводзілі мы разам. Разам сабіраліся мы паехаць у жніўні 1949 г. на востраў Рутгію правесыці над морам свой адпачынак.

Ноччу 10 жніўня прысніўся мне дзіўны сон. Бягу я дарогай, якая раптам крыжуецца. Адна вядзе на захад, другая—на ўсход. Затрымалася я, глянула направа і убачыла сваіх сяброў зь Вільні. Замест, каб ісьці да іх, павярнула я на ўсход. Пабегла да жыта, зь якога, як з-пад зямлі прымынілі мне дарогу чырвонаармейцы. Трымаючы паперкі ў руках, яны сказаі: «Стой! Затрымалася я і падумала —«Арыштаваная».

Абудзілася здэнэрваваная, прадчуваючы нешта страшнае. Пайшла да працы. Прыйшоў мой начальнік і сказаў, што мяне выклікаюць у Варшаву ў справах службовых на тры дні. Ведала я, што мяне там чакае. Магла ня ехаць, кінуць працу і схавацца ў вялікім Бэрліне, але гэтага не зрабіла. Калі не паеду, разважала я, то забяруць Веру. Я буду жыць на волі, а ўсе мае родныя будуць

і флёрак. Паехала, як стаяла. Тры дні яшчэ хадзіла па Варшаве і 12 жніўня пад вечар на кватэры працаўніцы місыі Марыі Тытрабах мяне арыштавалі.

Помню цэлы дзень падаў дождж. Мне вельмі захацелася выйсьці на спацэр у Лазенкі. Нікога ня было дома, і я ўжо апранулася, каб выйсьці, як раптам вярнулася дамоў дачка пані Марыі Ірэні і зъдзіўлася, што я выходжу. Кажу ёй, што не могу уседзіць у хаце, так хочацца мне прайсьціся. А яна адказвае: «Ісьці такім дажджом, зусім здурэла».

Так я ня выйшла. а яна пакруцілася ў хаце і зьнікла. Праз некалькі мінут пастукалі ў дзвёры мужчыны, пытаячыся пра Ірэну і просічы, каб я іх упусьціла ў хату. Адчыніла я дзвёры. Пагутарылі крыху са мной, падалі мне загад на мой арышт, гаворачы: «Пані ест арыштована».

Думала, што зямля пада мной заваліцца, якое гэта страшнае слова. Павязлі мяне ў турму, якая мясьцілася ў падвалах будынку Міністэрства бяспекі на рагу вул. Кошуковай і Алеяў Уяздоўскіх. Зрабілі рэвізію, адабралі тарэбку, грабяні і іншыя дробныя рэчы. Завялі мяне ў камеру, дзе знаходзілася яшчэ адна жанчына. Звалася яна Любa, калі добра помню, прозывішча яе было Камінская. Гутарыла яна па-польску, але казала, што зьяўляецца румынскай грамадзянкай. Сядзела яна ўжо 9 месяцаў. На заўтрашні дзень прыйшла яшчэ адна маладая жанчына Нуся, прозывішча яя помню. Была яна вельмі мілая, але тая Любa... Яна была немагчымая. Калі нам хлеб падавалі, яна яго хапала і дзяліла. Калі налівалі ў міску суп, яна доўга перабірала, каб узяць тую міску, дзе трапіў кавалачак мяса. Калі яна садзілася, іграчы ў шашкі, якія мы зрабілі з хлеба, ніхто ня смеў абыграць яе, бо яна тады злавалася і місьцілася. Найбольш

мяне абурыла, калі нас перавялі ў новую камеру, у якой усе съцены былі распісаныя вязнямі. Любa не дала прачытаць нам ані слова. Схапіўшы мокрую ачуну, яна адразу змыла ўсе съцены. Таксама яна часта будзіла мяне наччу, (а мне так цяжка было заснучы) і казала, каб я перавярнулася на другі бок, бо я дыхаю ёй у твар. (Камера была малая і спалі мы адна ля другой блізка). У камеры, калі самай столі было маленькае акенца. У куце стаяў «кіпэр», які вечарам выносілі ва ўмывальню на калідор апаражніць. На прагулкі нас ня выводзлі, на дапросы нікога ня клікалі. Мяне толькі раз пазвалі спісаць біяграфію. И так мы сядзелі дзень і нач, ня ведама, чаго чакаючы.

Адночы на нашу камеру прыйшлі рабіць рэвізію. Вывелі нас з камеры і замкнулі асобна кожную ў іншай. Я трапіла ў вузеньнюю, маленкую сымядзючую камеру без вакон. На зямлі ляжаў сеньнік, а ў кутку стаяла параша «кіпэр». Ня было ані кусочка мейсца, дзе можна было б прайсьціся. Усю камеру займаў сеньнік. Сядзела я на ім і думала: «Ня ўжо ў гэткай камеры людзей трymаюць? Гэта немагчыма. Тут і дня вытрымаць ня можна». Пазней я даведалася, што у такой-же камеры сядзела мая родная сястра Вера, будучы цяжарнай. Арыштавалі яе гэтага самага дня, што і мяне ў Броцлаве. Адразу прывезлі ў Варшаву і пасадзілі ў такі хлеўчык. Месяцам раней яна выйшла замуж. Мела першую цяжарнасць. Я адчувала, што яна дзесьць у Варшаве, бо аднаго дня, калі нас вялі мыцца ў лазню (таксама ў падвале), пачула я яе голас. Таму я і напісала заяву да начальніка турмы з просьбай, што калі тут ёсьць мая сястра, то трэба даць ёй лепшыя ўмовы, бяручы пад увагу яе цяжарнасць. Пішучы заяву мне ў галаву не прыхадзіла, што яна знаходзіцца ў такіх страшных абставінах. Нажаль, маёй

просьбы нікто ня ўзяў пад увагу. І сястра май без паветра, бяз дзёйнага съвету, галодная сядзеда нямала часу, пакуль, выйшаўши на калідор, не павалілася і не страпіла прытомнасьць. Тады перавялі яе ў крыху лепшую камеру.

Былі мы часова затрыманыя і гэты най-цяжэйшы час нам не залічылі. Я прасядзела так тры месяцы—Вера даўжэй. У міжчасе сабралося ў нашай камеры больш жанчын. Некаторых пачалі клікаць на дапросы. Усе былі забраны па-за домам, на вуліцы. Вельмі баяліся съследства, рассказвалі аб розных пакутах. Аднаго дня я прачнучалася і кажу: «Сёньня мая чарга». Не пасьпела я так сказаць, як мяне паклікалі. Больш я ў камеру не вярнулася. Перадалі мяне савецкім уладам. Перавязьлі ў турму на Грохов.

Знаходзілася яна ў сутарэнны старога будынку, у якім складалі вугаль. Сажа ляжала на зямлі, на съценах, на столі. У куце стаяла вялікая съмярдзюча бочка, якую ніколі не апаражнялі, і якая працякала. На зямлі былі голыя дошкі, якія нам служылі ложкам. Прывялі мяне сюды з адной жанчынай. Перад домам, на ланцуругу, сядзеў вялікі сабака, але на мяне ня кідаўся і не брахаў, калі мяне вялі. Глядзеў, як-бы спачувачы. У гэтым сутарэнны мы праседзілі два тыдні. Бедная Вера была тут пазней, у студзені, калі ня было, дзе сагрэца. Праседзела яна сорак сутак.

З Грохава павязьлі нас у Лігніцу і пасадзілі ў турму пры вясенай савецкай камэндатуры. Ехалі мы з Варшавы ў гэты горад таварным цягніком цэлы тыдзень. У вагоне было нас трох жанчын. Перад намі ў будыстаяў савецкі вартаўнік. Калі зас্বяціла сонца, якога мы больш трох месяцаў ня бачылі, мы падышлі да шчыліны, праз якую яно съвяціла, і наставілі твары. Бачу-чы гэта вартаўнік пачаў ричаць, каб вярну-

ліся на сваё мейсца, у куток вагона і не глядзелі на сонца. Пасьль зъмены іншы вартаўнік прамовіў да нас: «Я на вас гляджу, а ў мяне сэрца разрываецца ад болю, так мне школа вас». Як мог ён стараўся нас пачешыць.

У Лігніцы прабылі мы два тыдні. Некалькі дзён падрад завязвалі нам очы і вязлі не-куды. Пасьль ізноў назад варочаліся. Нас хацелі адправіць самалётам у Маскву, але самалёт не адлятаў. Нарэшце, паляцелі. Уесь дзень трымалі нас з завязанымі вачыма. Хаця очы мае былі завязаныя ў ба-чыла, што нехта сядзеў каля мяне з кайданамі на руках. Куды нас вязуць мы ня ведалі. Вывелі нас з самалёту, адвязалі очы і пачалі абшуківаць. Прывялі ў камеру без вакон. Аказалася, што трапіла ў маскоўскую Lubянку. Не падабалася мне там тое, што загадывалі спаць з рукамі паложанымі на верх коца. Як толькі я руки скавала адразу стукалі ў дзвёры і будзілі.

У Lubянцы прыгадваю аднаго вартаўніка, чалавека старэйшага, які, ўбачыўши, што вядуць мяне на прагулку позній восеніню ў летнім паліто, скапіў целагрэйку і накрыйў мяне. Гэты-ж самы вартаўнік час-та адчыняў вакенца маёй камеры і пытаваўся, ці хачу напіцца гарбаты. Сядзела я ў камеры ўесь час адна. Усыцешылася, калі прынясьлі мне книгі. Пачала чытаць і перастаў час дующица.

Пасьль двух тыдняў пасадзілі мяне ў чорны воран і павезлі на станцыю. Калі адчынілі дзвёры ворана, каб высела, убачыла я накіраваныя на сябе некалькі штыкоў. Так мяне пільнавалі, каб не ўцякла, выходзячы. Акружылі мяне вартаўнікі, а было іх ня менш як 5 чалавек. Вялі па пэрону да цягніка. На станцыі было многа людзей і ўсе за мной аглядаліся, думаючы, якую-ж тут вядуць праступніцу? Мне-ж, ідучы, ха-

целася плакаць і съмяяцца. Думала, што такога зрабіла, чаму столкі людзей мяне пільнуюць? Як шкада, што ня бачыць мяне Люня або іншыя сабры зь Вільні, з вуліцы Завальний, якія жывуць сабе спакойна і не прадчуваюць, што я тут перажываю. Дзеля таго, што было ўжо холадна, мне далі стараву зыншчаную жаўнерскую ватоўку, якую я апранула на свой белы летні плашч. На галаве мела хустку і так ішла па пэроне.

Завялі мяне ў прадзел, вызначаны для вязненія і паставілі вартаўніка, які не спушчашу зь мяне вачэй. Я таксама на яго глядзела.

—Чаго так глядзіце на мяне?— запытаяўся, нарэшце, ён.

—Вы мне вельмі прыгадваеце майго брата. А можа Вы і запрашуды мой брат? У мяне, тут ў Савецкім Саюзе, у Магілёўшчыне ёсьць родны дзядзька, які мае дзяцей. Нажаль, я іх ніколі ня бачыла. Вось можа Вы і зъяўляецца сынам майго дзядзькі.

Мой «брацік», штыком, ледзь не пракалоў мяне, іducы ззаду. Праўда потым, раптам запытаяў мяне, ці я хачу піць або есъці, то ён прынясе мне. Калі выйшлі зь цягніка, мой брацік далёка застаўся ззаду, не ўпіраўся больш ў мяне штыком.

Прывязлі мяне ў Менск, у турму, званую амэрыканкай. Тут толькі падпісала я ордэр аб маім арыще. Лічылася я арыштаванай зь днём прыбыцця ў Менск, а гэта было напачатку сіненя 1949 г. Цэлы месяц сядзела я ў камеры адна. Адна праводзіла першыя Каляды ў заключэнні. Тады я напісала першы ў жыцці верш, які да сёньняшнягя дня помню.

*Сёньня Каляды, Хрыстос нарадзіўся,
Цешацца людзі, што ім абявіўся.
Ёлкі ўбрали, песьні съпяваюць,
Госьці прыходзяць, жаданні складаюць.
Кожны імкненца быць са сваім—*

*Свята праводзіць ён не із чужымі,
А ў роднай хатцы, дзе хто радзіўся,
Да грудзей маткі, дзе ён туліўся.
І я хацела—быць дома сёняня,
Дзяліць з другімі радасць каханья.
На спацар выйсьці, суседа ў адведаць.
Музыкі паслушаць і пабяседаць.
Мела і я калісь родную хатку,
Братоў, сясыёр, бацьку і матку,
Куцьцю ўрачыстую і мы прыгатаўлялі
Сьвечкі і цацкі на ёлку чаплялі.
Але нядоўга нам сонца съвяціла,
Бацькі памерлі—гора прыбыла.
Сям'я рассыпалася па съвеце цэлым
Хаваючы смутак у сэрцы зблелым.
Ані адно не знайшло з нас долю,
Заместа шчасція—пайшлі ў няволю
Пакутваць за грахі чужкія,
Няведама за чыё і за якія.*

Турма была круглая. У камерах былі ложкі. Выводзілі на прагулкі, давалі да чытацьнія кнігі. Нажаль, усе на рускай мове. А сядзела-ж я ў сталіцы Беларусі. Раз прынясьлі мне кнігу, на вокладцы якой я ўбачыла надпіс «Якуб Колас». Як-же я на яе кінулася, бо нарэште, далі мне кнігу на беларускай мове. Тут-же адразу і расчараўлася, бо калі адкрыла кнігу, то ўбачыла, што яна была пераведзеная на рускую мову. Якуб Колас на рускай мове гучай чужким і далёкім.

Пачалося съледства. Справу маю вёў Кутузав. Не магу сказаць, каб ён быў вельмі кепскім. Ня біў мяне, а толькі мучыў бяссоніцай. Не давалі мне ані ноччу, ані днём спаць. На дапрос клікалі ноччу, трymаючы доўгія гадзіны. Не паспела бывала вярнуца ў камэру і легчы ў пасыцель, як ізноў адчынялася аконца і мяне выклікалі. І так трэх ці чатыры разы праз нач. А днём не дазвалялі нават сесыці на ложак. Калі толькі седзячы прыстале я здрамнула адразу

адкрывалася аконца і вартаўнік загадваў разбудзіць мяне. Тады хто-небудзь звязвынярак ударала мяне пальцам па носе. Не написала я, што паслья месяца далі ў камеру сябровак па няшчасцю. І так сядзела са мной лекарка зь Менска, балярына Марыя Сыцепанец і розныя іншыя. Была таксама так званая «насадка» або «стукачка» Марыя, пасаджаная для таго, каб даносіцца начальнству, аб чым вязні з сабою гутараць. Ня лёгка мне было сядзець зь імі, бо большасць варожа адносілася да «захадніку». Ня мела я шчасця быць разам хоць з адной «захадніцай».

Ад недасыпаныня пачаў мяне мучыць моцны галаўны боль. Лістоў пісаць я ня можна было і паведаміць сваіх родных аб tym, дзе я знаходжуся. Не атрымлівала я ніякіх перадач. Нікога ніхто не адведываў. Некаторыя жанчыны атрымлівалі перадачы і часта дзяліліся са мною.

Следчы мой быў, як артыст. Адзін раз жартаваў са мною і смяяўся, іншым разам без прычыны кryчаў, як ашалелы. Кожную ноч клікаў мяне і ўсё пісаў і пісаў пратаколы, а я іх падпісывала. Прыпісвалі мне многа таго, чаго зусім ня было. Будучы ў часе вайны перакладніцай, я кryўды нікакіму не зрабіла. Наадварот дапамагла многім. Некаторых выратавала ад съмерці, ведаючы нямецкую мову.

Часамі следчы спрабаваў уключыць радыё, спачатку ціха, пазней галасней, глядзячы на мяне, як я зарэагую. Пачуўши музыку адразу пачынала плакаць. Тады ён выключаў радыё.

Аднойчы даведалася, што Вера ў Менску і ў турме радзіла сына. Больш года цягнулася маё следства, а паслья перавялі мяне ў іншую турму, якую звалі гарадзкай. Будучы там, паклікалі мяне на нейкі допыт. Ідучы праз панадворак спаткала Веру зь

дзяцём у руках. Яна мяне ня бачыла. Калі я крыкнула: «Вера», — міжвольна зрабіла рух да яе, то я ехутка павярнула назад і зачынілі ў будынку. Яна толькі пасьпела падняць уверх высока сына і паказаць мне яго.

Сядзела я цяпер у прыбудоўцы да гарадзкой турмы. Былі тут толькі вязні палітычныя. У маленькай камеры стаялі 4 ложкі. На прагулку выводзлі нас у крыху большую камеру бяз столі. Чатыры съцяны яна мела і краты над галавою. Туды пускалі нас без канвоя, і якіх 20 мінут мы хадзілі адна за адной.

Не сказала я аб tym, што раней, чым перавялі мяне ў новую турму, далі мне прачыцьця мае пратаколы, сыштыя ў грубую книгу з дапросамі пра мяне розных людзей. Тады я даведалася, што Езавітаў быў савецкім вязнем, бо пры маёй справе быў яго пратакол пра Беларускі Кангрэс у 1944 годзе. Быў таксама пратакол Усевалада Караваля, Байка і многіх іншых. Ніхто нічога кепскага пра мяне не сказаў. Дапрасілі ў суме 100 асоб. Байкоў крыху накруціў, бо сказаў, што я мела бацькоў кулакоў, якіх у 1940 г. раскулачылі. А мае бацькі ад 1929 г. ня жылі на гэтым съвеце.

Цяпер чакала я на прыгавор. Справу маю пераслалі ў Маскву для разгляду праз «особасе совешанне».

Седзячы ў камеры агледзілася, што ў будынку наступраць нашага, на трэцім ці чацвёртым паверсе сядела Вера і часта паглядала ў вакно. Мы пачалі адна другую штодня здалёк бачыць. У мяне з кожным днём узмацняўся галаўны боль. Нарэшце, узялі мяне да лекара і паклалі ў шпіталь. Тут ямагла Веру яшчэ часцей бачыць. Вось у tym часе, калі я была ў шпіталі прыйшоў прыгавор з Масквы. Асудзілі мяне на «10 лет исправительного лагеря».

(Працяг будзе)

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

February 22, 1994

PRESS RELEASE

On New Elections in Belarus

In its recent statements the ruling body of the Parliament of Belarus - Presidium of the Supreme Soviet - declared its firm resolution to seek to obtain at the Parliament session resuming work today the support of parliamentarians to adopt a new Constitution and to hold popular elections of the Head of State of the Republic of Belarus in the first half of 1994.

As of the election of the Head of State who will also lead the executive branch the current Government ought to resign and a new Government should be formed.

Presidium of the Supreme Soviet intends also to seek a Supreme Soviet decision to hold - ahead of term set by the old Constitution - elections of a new Supreme Soviet in the second half of 1994 and to hold local elections in March of 1995.

March 5, 1994

PRESS RELEASE

Presidency Being Introduced in Belarus

The Parliament of the Republic of Belarus approved the section of the draft new Constitution on a presidency in Belarus. According to it, "the President is the Head of State and the leader of the executive branch". The voting also confirmed that "the President should be elected for a term of five years directly by Belarusian people. One and the same person may be the president for no more than two terms".

The statute of a presidency is due to enter into force as a new Constitution is adopted as a whole. It is expected that the popular elections of the first President of Belarus may take place at the end of the first half of 1994.

МИНІСТРСТВА ЗАМЕЖНЫХ СПРАЎ

РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Press-release

**The Republic of Belarus: problems of
the military reform and disarmament**

In accordance with the military doctrine adopted in 1992, the Republic of Belarus adheres to the policy of armed neutrality and does not consider any state as its potential rival, does not treat any nation as an enemy.

With the purpose of the defense of sovereignty, territorial integrity and constitutional State system Belarus possesses armed forces, consisting of ground forces, anti-aircraft defense and Air force.

The armed forces are replenished on the basis of universal conscript system and voluntary contract service. The overall strength of the personnel of the armed forces - 92 654 men. The core of the organisational stuff structure is a link - "corps - brigade".

The building of the armed forces of the Republic of Belarus began on the basis of the Byelorussian military district of the armed forces belonging to the ex-USSR, located on Belarus territory, what had its positive as well as negative sides.

Among negative consequences the most dramatic - is an enormous redundancy of personnel, armaments, military equipment and military infrastructure of the anti-aircraft defense in comparison with the needs of the defensive mission of the armed forces of Belarus. Thus, approximately, 200 000 of personnel, about 3500 of tanks, about 4 000 of armoured combat vehicles and a great number of other combat equipment were located in 1991.

The realisation of the principle of the defensive

sufficiency demands reducing of the mentioned number of personnel more than in half, to eliminate (in accordance with the obligations to the CFE Treaty) about 2000 tanks and approximately 1300 armoured infantry vehicles.

Nowadays, besides the troops, relevant to the proper armed forces, the units of strategic nuclear forces of Russia are located on the Belarus territory.

Carrying out the obligation in consecutive order according to the Lisbon Protocol, Belarus ratified START Treaty, joined the NPT Treaty and transferred the strategic nuclear forces under the jurisdiction of Russia.

The legal grounds for the stationing of these forces on the territory of Belarus are laid out in the Treaty on the status of the strategic forces, signed in 1993, and the period of their stay and order of their withdrawal - in the Agreement on the order of the strategic forces withdrawal.

According to the Agreement on the order of withdrawal the nuclear forces must leave the territory of Belarus by the end of 1996. The troops are leaving along with their armaments and military equipment, but many military officers choose Belarus as the place of their permanent residence.

The elimination of the abundant military potential and removal of the consequences of residence of the strategic nuclear forces on the territory of the Republic of Belarus create a long line of problems: - military personnel resigned in connection with the reduction of the armed forces needs reeducation and new jobs and in many cases logings should also be provided. Thus, the number of military men, who ought to resign from the armed forces, is about 0.1 of the whole country population; - in the course of reduction of the armed forces more than 100 military sites are being vacated and the populated areas, connected with them are in a great need to find their civil role because in previous times the majority of them was not included in the economic structure of the state; - the places of location of the former military bases need an expensive rehabilitation of the natural surroundings, before they could be used for the needs of civilian economy; the complicated economic situation in the Republic threatens the implementation of the military reform and disarmament programs.

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

March 21, 1994

PRESS RELEASE

Strategic Missiles Being Removed from Belarus

The removal of the group of the Strategic Rocket Forces from the territory of Belarus to Russia continues. The group consisted of two divisions (eight rocket regiments) equipped with the mobile land-based missile complex "Poplar", known in the West as SS -25. There were 72 launchers. The two major sites were the areas of Lida and Mozyr.

The first rocket regiment (9 launchers), stationed in Postavy, was removed to Russia in summer 1993. The next four regiments (36 launchers) will be removed during 1994 and the rest of them will leave Belarus in 1995 according to the schedule coordinated by Defense Ministries of Belarus and Russia. By the middle of 1996 Mozyr and Lida rocket divisions will be totally disbanded in accordance with the START I Treaty.

As reported, the missile complex "Poplar" will form the basis of Strategic Rocket Forces of Russia.

The military personnel of withdrawn regiments which stays over in Belarus will be transferred to the reserve. They will enjoy the same rights as the citizens of the Republic of Belarus.

After the removal of missiles is completed the former missile bases will be transferred under Belarusian control.

After sending away the "Poplars" Belarus will become the first post-Soviet state which meets in deed its commitments to world community without any preconditions and reservations, accedes to the Nuclear Non-Proliferation Treaty as a truly non-nuclear state.

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

PRESS RELEASE

March 25, 1994

Secretary of Defense Visited Minsk

Secretary of Defense W.Perry was on an official visit to the Republic of Belarus March 23, 1994 and held talks with Minister of Defense of Belarus P.Kozlovski. He was also received by the leaders of Belarus.

The issues of the US support for Belarusian efforts aimed at implementation of denuclearization and the realization of the Nunn -Lugar program for the Safe and Secure Dismantlement (SSD) of nuclear weapons were discussed. The US assistance to Belarus under the SSD program reached \$ 100 million.

The first meeting of the US - Belarusian Joint Commission on Defense Conversion took place. Secretary Perry announced contracts between American and Belarusian enterprises.

It was stated with great satisfaction that Belarus has been in the forefront of nuclear disarmament among the CIS states. In 1993 Belarus and the US concluded pioneering breakthrough agreements which allowed for extensive cooperation in areas of defense conversion, ecological rehabilitation of former missile sites, etc. Belarus also enjoys advanced cooperation with the US in establishing a tight export control system.

The issue of fair compensation to Belarus for the value of the highly enriched uranium in nuclear warheads was discussed also.

The further development of military-to-military cooperation between Belarus and the US was among important subjects of discussion.

Secretary of Defense W.Perry announced the United States' intention to assist Belarus in carrying out conventional demilitarization. The announced program is the first and unique.

The Partnership for Peace Initiative was discussed at length during the talks. Secretary Perry was informed that the issue of the possibility and the extent of Belarus' participation in the Partnership for Peace was being closely studied by Commissions of the Supreme Soviet. According to Defense Minister Kozlovski " today Belarus closely cooperates with the USA

- 2 -

and other NATO states". Speaking of PFP developments the Minister stressed:"This will remove apprehensions that the frontier between East and West would lie along the Bug -river.The Berlin wall should not be moved over to our border".

William Perry was received by Chairman of the Council of Ministers of the Republic of Belarus Vyacheslav Kebich. Chairman Kebich highly assessed the Secretary's visit as a sign of considerable changes in bilateral relations.

Secretary Perry also met with First Deputy Chairman of the Supreme Soviet of Belarus Vyacheslav Kuznetsov.

The Document on Principles of US -Belarusian Joint Commission on Defense Conversion was signed by Minister Kozlovski and Secretary Perry.

FROM EMBASSY OF BELARUS

P. 001

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

March 28, 1994

PRESS RELEASE

The Belarusian Diplomacy Is 50.

The Belarusian diplomacy celebrates its half-century jubilee. 50 years ago, at the end of March 1994 the Sixth Session of the Supreme Soviet of the Byelorussian SSR which took place in Ghormel, liberated of Nazi occupants, decided to re-establish the People's Commissariat for Foreign Affairs of BSSR. In this connection the corresponding article in the Constitution of Belarus of 1937 was amended. A week later the Deputy Chairman of the Council of People's Commissars of Belarus, K.Kiselev was appointed People's Commissar for Foreign Affairs of the republic. Since then Belarus became an active participant of international cooperation.

The Republic of Belarus is one of 51 founders of the United Nations Organization. On June 26, 1945 the representatives of Belarus K.Kiselev, A.Zhebrak, V.Pertsev, G.Baidakov, F.Shmygov signed the Charter of this authoritative international organization. Belarusian diplomats actively engaged in the process of settling actual problems of the European and world policy. Hundreds of important decisions initiated by BSSR were adopted by the UN. Among them are the UN resolutions concerning extradition and punishment of perpetrators of military crimes; non-spreading of the term of prescription for military crimes and crimes against humanity; protection of persons arrested or imprisoned for their struggle against apartheid, racism and racial discrimination, colonialism, aggression and foreign occupation.

In 1947 Belarus joined the International Telecommunication Union and Universal Postal Union and a year later -the World Meteorological Organization. Along with 60 other states of the world Belarus founded the World Health Organization. As a whole Belarus is represented in approximately 60 international organizations, it has become participant in 200 bilateral and multilateral agreements and treaties on disarmament, peaceful exploration of space, non-proliferation of nuclear weapons, international cooperation including the use of scientific and technical progress for peace and social development, human rights.

Proclamation of the Declaration of State Sovereignty of Belarus by the Supreme Soviet of BSSR on July 27, 1990, elevating it to the constitutional status in August 1991 and proclamation of political and economic independence of the Republic opened a qualitatively new period in international and foreign policy activities of Belarus. Within a short period of time -between September 1991 and the end of 1992- the Republic of Belarus was recognized by the international community. At present Belarus is officially recognized by 117 countries of the world, 90 countries among them have established diplomatic relations with it. Belarus has become a full-fledged member of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE).

Mr.Krauchanka, Foreign Minister of the Republic of Belarus, stated the basic principles and priorities of foreign policy of the Belarusian state at the 46th session of the UN General Assembly in October 1991. They include sovereignty, achieving real independence, desire to live in a neutral, nuclear-free state, strengthening good-neighbour and constructive relations both with East and West and integration into the European process. Vital interests of the Belarusian people will remain the basis of the foreign policy of the Republic of Belarus.

З ЖЫЩЬЯ ЭНІГРАЦІІ

Змова

Міхась Белямук

У Кліўленд 6 сакавіка 1994 г. адбыўся гадавы перавыбарчы сход парадії Жыровіцкае Божае Маці. Шмат хто з парадіїнаў быў здыўлены, угледзіўшы ў алтары ўладыку Мікалая з Таронта, бо Царкоўны камітэт не пастанаўляў запрашанца яго на сход.

З амбона, а пасля ў пачатку схода ўладыка Мікалай выступіў з казанынем: «У Беларусі няма Беларускай Праваслаўнай царквы. Есьць Маскоўская Праваслаўная царква і маскоўскі япіскапат. Мітрапаліт Філарэт ніякае ўлады ў Беларусі ня мае, ён без дазволу маскоўскага патрыярхі ня мае права съяцара з аднае парадії перавезьці ў другую. Філарэт праводзіць русыфікацию, душыцы усякі прайяў беларускасці. Прыклад — яго расправа над съяцарам у Салігорску, калі съяцяр загаварыў па-беларуску.

Слухаючы казаныне ўладыкі, прыходзіш да высновы, што ён, мабыць, хоча пазбавіць Філарэту мітрапалічага пасаду, каб самому ўзначаліць Праваслаўную царкву ў Беларусі. Бо ў іншым выпадку, навошта з амбона на лаяць мітр. Філарэта? У 1992 г. мітр. Філарэт з пашанай сустракаў і прымоў ўладыку Мікалая ў Менску, даў дзвол на Богаслужэнны ў цэрквах, прызначыў духавенства, каб асвятавала ў Богаслужжны ўладыку.

Парадіяне спыталіся: «Якія цэркви прызнаюць БАПЦ, што ўзначальвае ўладыка Мікалай?» Адказ: «Ніводная». Пасыпаліся іншыя пытаныні. Уладыка Мікалай некалькі разоў паўтарыў, што ён хоча памірыцца з ўладыкам Ізяславам (Бруцкім) і не супраць яму падначаліцца. Шмат хто быў здыўлены, што, прасудзіўшы 180.000 далляраў, юладыка вырашыў памірыцца. Чаму-ж не шукаў ён пагаднення раней, калі мітрапаліт Ан-

дрэй славісты, просячы аб спатканыні і мажлівасцях палагоджання царкоўнага закалоту.

Людзі пачалі дамагацца пачаць гадавы сход. Пасля справаздачаў і выбару царкоўнага камітету, людзі пачалі разыходзіцца. Абмяркоўваючы бюджет на 1994 г., Я. Ханенка прапанаваў, каб у бюджет уключыць субсыду на часопіс «Полацак». Тут-же і выявілася сапраўдная мята прыезду ўладыкі Мікалая. Стала вядомым, што ён і сябра Царкоўнай Рады БАПЦ Мікола Ганько прыехалі ў Кліўленд напярэдадні сходу і правялі «нарады» ў справе часопісу. Уладыка Мікалай сваім першым выступленнем даў сыгнал Янку Каваленку, Аўгену Кабяку, Міхасю Калядку выступіць з аўбінаваньнямі часопіса. Аўбінавачвалі ў тым, што сябры рэдкалегіі ездзілі ў Чыкага на съяцтаваньне 35-годзьдзя парадії сьв. Юрыя, а таксама, што часопіс друкуе аб «зарубежніках» у Саўт Рыверы, Нью-Ёрку, Чыкага ды зъмяшчае артыкуулы «русафілаў». Калі Уладыка Мікалай назваў часопіс «варожым», да «крытыкаў» далучыліся Юрка Каляда, Ірина Каляда-Сымірнова, Лёля Міхальчик. Паўстаў шум, пачалі крычаць, каб субсыду на часопіс не ўключыць у бюджет. Уладыка заўпрапанаваў слыніць субсыду налагу на часопіс. Каваленка, Калядку, Кабяку, Каляда падтрымалі прапанову. Яна і прайшла. Калі пасля галасавання частка людзей пакінула залі, Уладыка сказаў: «Грошы, што давалі на часопіс, аддайце мне». Прагаласавалі аддаць.

Падчас галасавання ў справе часопісу ў залі было на болей 40% прыхажанаў, не-

каторыя зь іх разгубліся ў такой атмасфэры і ў дзелу ў галасаваныні не бралі Паўстас пытаныне, чаму ўладыка выступіў супраць субсыды часопісу «Полацак». Уладыку Мікалаю на ягоную кансысторью па-пафія пасыла штогод каля 2000 даляраў. У гэтую суму не ўлічваліся спэцыяльныя пасылкі грошаў, як падарункі калядныя, вялікодныя, на дзень народзінаў, на падарожжы. Каля ўладыку было замала грошаў, ён мог бы зьвярнуцца да царкоўнага камітэту й яму не адмовілі-б. Пафія ў Кліўлендзе мае ў розных банках каля 400.000 даляраў і кожны месяц атрымлівае зь «бінга» 12 000 даляраў, не ўлічваючы прыбытка ўдараў фіяльных складкаў, ахвяраваньняў, ад продажу сувечаяў, за малебны, паніхіды, шлюбы і г.д.

Мы гэтым разам не будзем называць усіх прозвішчаў сябраў Царкоўнай Рады БАПЦ, Рады БНР, БІНІМ, Галоўнае Управы БАЗА, якія байкатавалі і байкатуюць часопіс. Падамо толькі прозвішчы Міколы Ганько, які не купіў ні воднага часопіса, але на ХХ Сустрэзы беларусаў часопіс «Полацак» называў «бараҳлом». Раиса Жук-Грышкевіч, якая ўзначальвае ў Канадзе аддзел БІНІМ, зьвярнула пасланыя ёй часопісы. У ЗША ёсьць Асацыяцыя беларусістаў, узначальвае яе праф. Томас Бэрд, які ніводнага нумару не купіў і адмовіўся дапамагчы, каб славістычны факультэт універсітэту, дзе ён працуе зрабіў падпіску на «Полацак». Не зрабіў падпіску на беларускую сэкцыю рады «Свабоды» й ягоны дырэктар Вячаслаў Станкевіч. ЗША выплачавала на рады ё «Свобода» кожны год 200 мільёнаў даляраў. Прывблізна 5% ад гэтае сумы ішло на закуп прэсы, выданнія ў эміграцыі. Сам-жа Станкевіч, маючы гадавога заробку каля 80 тысяч, адмовіўся зрабіць асаебістую падпіску на часопіс, спаслаўшыся на недахоп грошаў. Як-жэ тады беларусы пенсъянеры, маючы

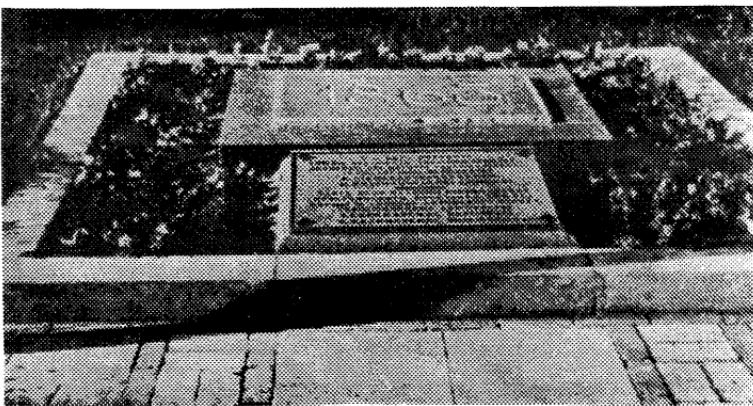
каля 14 тысяч у год, прысылаюць гроши на падпіску? Каго-ж тады трэба называць беларускім патрыётам?

Кліўленд ў вачох «съядомае эміграцыі» на беларускае інтэграцыі ёсьць правінцыя, паляшчукі, мужыкі асяродак, які да нічога няздатны. Гэты «мужыкі» асяродак пача ў выдаваць часопіс «Полацак», не папытавшы дазволу ў «съядомых». Мы, друкуючы рэгулярна па 10 нумароў на год, выдалі 32 часопіса «Полацак». Пасылаем мы 300 часопіса ў Беларусь: Менск, Горадню, Берасцьце, Палацк, Віцебск, Марілёў, Гомель, Маладэчна, Германавічы, Ганцэвічы, Камянец, Давыд-Гарадок, Столін, Пружаны, Слонім, Жыровіцы, Паставы, Новаполацак. Пасылалі 120 часопісаў беларусам блізкага замежжа у Вроцлаў, Варшаву, Гданьск, Беласток, Вільню, Рыгу, Тукумс, Дзізвінск, Пешярбург, Мурманск, Калугу, Москву, Якуцк, Бішкек, Алма-Ату, Прыазерск, Ізяслаў, Кіев, Львоў.

«Съядомыя» вырашылі, каб спыніць выданье часопіса «Полацак», трэба адabraць субсыдью і накіравалі ўладыку Міклай ў Кліўленд. Для ўраду Кебіча «Полацак» таксама быў сольлю ў воку, бо «Полацак» падключыўся да змагання за адраджэнне беларускай самасъядомасці.

Мы хочам сказаць чытчам часопіса, што «Полацак» будзе і далей рэгулярна выходзіць па 10 нумароў на год. Мы просім падпішчыкам прысылаць гадавую падпіску 60 даляраў і будзем шчыра ўдзячныя за ахвяраваньні. Просім кожнага заахвоціць знаёмых стаць падпішчыкам часопісу. А Вы, дарагі патрыёты, навукоўцы Беларусі, далей памагайце нам сваім артыкуламі. Выданье часопісу «Полацак» на можа спыніцца, мы абавязаны ісьці ўперад, каб нацыянальная съядомасць запанавала ў нашым народзе.

Pub 8/2000

БЕЛАРУСКАЯ
НАРОДНАЯ РССИЕВІТКА

КНІЖАЧКА
БЕЛАРУСКАГА ЭМІГРАНТА